

Vilniaus universitetas
Filosofijos fakultetas
Ugdymo mokslų institutas

Ugnė Miškinytė

Edukologija
Švietimo kultūros studijų programa
Magistro darbas

Nuteistųjų švietimas ir resocializacija: Lietuvos atvejis

Darbo vadovė: doc. dr. Vita Venslovaitė

Vilnius
2025

Santrauka

Įkalinimo įstaiga yra išskirtinė, savo unikalią specifiką turinti institucija. Tai yra įstaiga, kur prarandamas viena iš pagrindinių žmogiškųjų laisvės vertybių, kur prarandamas identitetas, kur vyrauja griežta disciplina ir kitoniška kultūra. Įkalinimo įstaigos pagrindinis tikslas, bent jau teoriškai, nebėra skirtas bausti už nusikaltimą – jos yra skirtos reformuoti, reabilituoti ir suteikti nuteistiesiems, nusižengusiems visuomenės normoms žmonėms įgūdžius, reikalingus grįžimui į visuomenę.

Lietuvos teisiniuose dokumentuose kaip pagrindinis įkalinimo įstaigų tikslas yra įtvirtinta nuteistųjų resocializacija. Viena iš svarbiausių priemonių, prisidedančių prie šio tikslo įvykdymo – švietimas. Švietimo svarba resocializacijai yra ne tik žinių ir profesinių įgūdžių suteikimas – tai yra procesas kuris, per nuteistojo santykį su mokytoju ir aplinka, padeda formuoti teigiamą asmenybės pokytį, stiprina savivertę, skatina refleksiją ir leidžia nuteistajam pasijusti pilnavertiškesniu visuomenės nariu.

Empirinis tyrimas atskleidė, jog įkalinimo įstaigose dirbantys mokytojai ir specialistai suvokia švietimą kaip svarbią resocializacijos dalį, kuri reikalinga ne tik žinioms ir profesiniams įgūdžiams ar diplomui, bet ir socialiniams įgūdžiams lavinti. Švietimas įkalinimo įstaigoje suteikia laisvę primenančią erdvę, leidžiančią nuteistiesiems saugiau ieškoti savo identiteto, klausti ir reflektuoti. Nepaisant to, įkalinimo sistemoje vykstančiame švietime vis dar egzistuoja tam tikri trūkumai – aiškaus tikslo nebuvimas, tęstinumo ir sistemingumo stoka, materialinių ir žmogiškųjų resursų trūkumas, bendradarbiavimo tarp įvairių įkalinimo įstaigos skyrių sudėtingumas.

Raktiniai žodžiai: įkalinimo įstaigos, švietimas, resocializacija, identitetas.

Summary

Prison is a unique institution with its own unique characteristics. It is an institution where one of the basic human values of freedom is lost, where identity is lost, where strict discipline and a different culture prevail. The main purpose of prisons, at least in theory, is no longer to punish crime, but to reform, rehabilitate and provide convicted people who have broken the norms of society with the skills they need to return to society.

Lithuanian legal documents establish the re-socialisation of convicted persons as the main objective of prisons. One of the most important measures contributing to this objective is education. The importance of education for re-socialisation is not only the provision of knowledge and professional skills, but also a process which, through the relationship between the prisoner, the teacher, and the environment, contributes to the formation of a positive personality change, strengthens self-esteem, encourages reflection and allows the prisoner to feel more fully a member of society.

The empirical study revealed that teachers and professionals working in prisons perceive education as an important part of re-socialisation, which is not only necessary for knowledge and professional skills or a diploma, but also for the development of social skills. Education in prison provides a freedom-like space that allows inmates to more securely search for their identity, to question and reflect. Nevertheless, there are still some shortcomings in education in the prison system, such as the lack of a clear objective, the lack of continuity and systematicity, the lack of material and human resources, and the complexity of the cooperation between the various departments of the prison.

Key words: prisons, education, resocialization, identity

Turinys

Įvadas	5
Nuteistųjų švietimo laukas	8
Įkalinimo įstaigų struktūra.....	8
Teisinė nuteistųjų padėtis ir švietimo prieinamumas įkalinimo įstaigose	8
Tarptautiniai dokumentai	8
Formalusis ugdymas	9
Neformalusis ugdymas	12
Užsienio praktikos: Norvegija	13
Nuteistųjų švietimas ir resocializacija	15
Resocializacijos samprata.....	15
Švietimo reikšmė ir identiteto kūrimas totalioje institucijoje.....	16
Mokytojo vaidmuo įkalinimo įstaigos erdvėje.	19
Empirinis tyrimas: nuteistųjų švietimo ir resocializacijos realybė specialistų požiūriu	23
Tyrimo metodika.....	23
Tyrimo rezultatai.....	24
Diskusija	39
Išvados	40
Šaltinių sąrašas	41
Priedai.....	46
Priedas nr. 1	46
Priedas nr. 2	49

Įvadas

Visuomenė susideda iš daugybės įvairiausių grupių – su dalimi iš jų susiduriame kasdien. Yra ir grupių, kurios daugelio iš mūsų kasdieniame gyvenime nefigūruoja – grupės, esančios paslėptuose visuomenės užribiuose, kurių lengva nematyti ir kurias esame linkę ignoruoti. Viena iš tokių paslėptų grupių – nusikaltimus atlikę nuteisti asmenys, atliekantys bausmę įkalinimo įstaigose. Kadangi šie asmenys yra tiesiogine prasme atskirti nuo visuomenės, jų padėtį ir poreikius nesunku pamiršti – vis dėlto, tai yra trapi, pažeidžiama žmonių kategorija, reikalaujanti išskirtinio dėmesio ir atsidavimo. Tai yra žmonės, kuriems nepavyko sklandžiai integruotis visuomenėje ir kuriems reikia išskirtinio dėmesio ir pagalbos. Nuteistųjų resocializacija yra svarbi ne tik jiems, kaip atskiroms asmenybėms – sėkminga resocializacija ir reintegracija paveikia ir visos visuomenės gerbūvį (Sakalauskas & Norvaišytė, 2022). Resocializacijos procese svarbus ir socialinių ryšių stiprinimas – tą galima apibrėžti pasitelkiant Pierre Bourdieu socialinio kapitalo teoriją. Bourdieu (1986) aprašytas socialinis kapitalas, apibrėžiamas kaip per socialinius ryšius gaunamas išteklių rinkinys, padedantis asmeniui veiksmingiau funkcionuoti visuomenėje, gali būti turinamas ir per švietimą. Nuteistiesiems, atskirtiems nuo išorėje turėtų socialinių ryšių, švietimas tampa priemone sukurti naujus socialinius ryšius, taip net ir įkalinimo įstaigos viduje kaupiant socialinį kapitalą, kuris palengvins ir grįžimą į visuomenę.

Darbo naujumas ir aktualumas.

Nors pastaraisiais metais įkalintų asmenų skaičius Lietuvoje palaipsniui mažėja, iki dabar jis išlieka vienu iš didžiausių Europoje (Eurostat, 2023), tad ir nuteistųjų resocializacijos ir reintegracijos į visuomenę klausimas yra ypač aktualus. Nuo 2021 m., Lietuvos strateginiuose dokumentuose resocializacija yra iškeltas kaip pagrindinis ir vienintelis įkalinimo įstaigų tikslas.

Anot įvairių užsienyje atliktų tyrimų, vienas iš esminių ir labiausiai resocializaciją skatinančių veiksnių yra švietimas. Nepaisant to, skirtingai nei daugelyje užsienio valstybių, kur atlikti išsamūs švietimo iniciatyvų pataisos įstaigose veiksmingumo tyrimai, Lietuvoje tokių tyrimų atlikta nedaug – nors nuteistųjų teisė į švietimą yra reglamentuota įvairiuose dokumentuose, o nuteistųjų resocializacija yra iškelta kaip pagrindinis Lietuvos įkalinimo įstaigų tikslas, tyrimų, kaip švietimo veiklos yra vykdomos ir organizuojamos praktikoje yra nedaug, o tyrimų, kaip savo vaidmenį resocializacijos procese suvokia su nuteistaisiais susiduriantys aktoriai yra dar mažiau. Kriminologas Gintaras Sakalauskas teigia, jog „Įkalinimo realybė – ypač tose šalyse, kuriose jai skiriama mažai politinio ir kriminologinio dėmesio, dažnai skiriasi nuo įstatymuose įtvirtintų deklaracijų ir stereotipinio formalaus požiūrio iš išorės.“ (Sakalauskas, et. al, 2020, p. 33). Tad ir Lietuvoje tyrimų stoka verčia kelti klausimą – ar resocializacijos reforma ir modernėjanti įkalinimo įstaigų sistema

požiūrį į nuteistąjį keičia ir realybėje, ar vis dėlto šie geri ketinimai ir lieka tik dokumentuose ir straipsniuose?

Anot žinojimo sociologijos atstovų Berger ir Luckmann (1966), visas žmogaus žinojimas formuojasi ir yra išlaikomas socialinėse situacijose – tad resocializacijos procese yra svarbus ne tik žinių perdavimas, bet ir švietėjo vaidmuo santykyje su nuteistaisiais. Švietimo vaidmuo reintegracijoje į visuomenę yra dvilypis – viena vertus, suteiktos žinios gali padėti įgauti profesiją ir tapti visavertišku visuomenės nariu; iš kitos pusės, švietimas padeda save kurti ir perkurti ir žmogui suteikti naują, tvirtesnę identitetą.

Lietuva, kaip Europos Sąjungos narė, turėtų būti orientuota ir, bent jau teoriniu lygmeniu, žengia žingsnius į vakarietišką kalėjimų sistemą, kurios vienas iš pagrindų ir yra nuteistųjų resocializacija per jų švietimą. Remiantis užsienio šalių įkalinimo įstaigų gerąja patirtimi, įvairių išsamius tyrimus atlikusių įstaigų (UNESCO, EuroPris, Europos Parlamento) gairėmis, svarbu yra praktiškai įvertinti, kaip švietimas yra vykdomas Lietuvos įkalinimo įstaigose iš pačių įkalinimo įstaigos darbuotojų ir kitų prie švietimo prisidedančių įstaigų narių perspektyvos.

Tad svarbu yra atsakyti į klausimą – koks yra švietimo įkalinimo įstaigose tikslas, ir į ką yra nukreiptas mokymas – į diplomo ir profesijos įgavimą, ar resocializaciją ir reintegraciją į visuomenę?

Darbo tikslas. Atskleisti švietimo svarbą nuteistųjų resocializacijai.

Darbo objektas. Lietuvos įkalinimo įstaigose vykdomas formalus ir neformalus švietimas.

Darbo uždaviniai.

1. Atlikus literatūros ir dokumentų analizę išsiaiškinti apie švietimo vykdymą Lietuvos įkalinimo įstaigose.
2. Palyginti vykdomo švietimo patirtis Lietuvoje ir Norvegijoje.
3. Atlikus kokybinį tyrimą išsiaiškinti realią švietimo, kaip resocializacijos proceso dalies, situaciją Lietuvos įkalinimo įstaigose, skirtingas ugdymo funkcijas atliekančių specialistų požiūriu.
4. Įvertinti, kaip švietimas įkalinimo įstaigose prisideda prie nuteistųjų resocializacijos.

Darbo teorinė ir metodologinė dalys.

Teorinė dalis – mokslinės literatūros analizė. Analizės pagrindą sudaro Berger ir Luckmann socializacijos ir resocializacijos samprata bei Foucault filosofija, nukreipta į kalėjimo įstaigų veiklą ir nuteistųjų autonomiją.

Empirinė dalis – kokybinis tyrimas. Tyrimui pasirinktas pusiau struktūruotas interviu, į kurį įtraukti įvairūs plačią patirtį įkalinimo įstaigų švietime turintys informantai – formalų švietimą teikiantys vidurinės mokyklos mokytojai, kalėjimo užimtumo specialistai, savanoriai bei įkalinimo įstaigoje dirbanti psichologė. Visi šie informantai galėjo pasiūlyti unikalias perspektyvas iš savo pozicijos. Tyrimo analizė atlikta remiantis teminės analizės metodologija.

Darbo struktūra

Magistro darbą sudaro šios dalys: santraukos lietuvių ir anglų kalbomis, įvadas, teorinė darbo dalis, empirinė darbo dalis, diskusija, išvados, literatūros sąrašas bei priedai. Teorinėje darbo dalyje yra aptariama teisinė švietimo įkalinimo įstaigose pusė – apžvelgiamos tarptautinės konvencijos bei rekomendacijos, taip pat aptariami Lietuvos teisiniai dokumentai ir ateities strategija. Pasitelkus Berger ir Luckmann socializacijos ir resocializacijos teoriją bei Foucault įkalinimo įstaigų kaip totalinių institucijų filosofiją, bandoma pažvelgti, kaip švietimas įkalinimo įstaigose gali prisidėti prie nuteistųjų resocializacijos ne tik suteikiant žinių ir įgūdžių, bet ir padedant formuoti naujam sociainiam identitetui, ir koks vaidmuo šiame procese tenka mokytojams.

Empirinė dalis susideda iš tyrimo metodologijos, tyrimo duomenų analizės ir aprašymo bei rezultatų diskusijos.

Nuteistųjų švietimo laukas

Įkalinimo įstaigų struktūra

2024 metų duomenimis, Lietuvos įkalinimo įstaigose laisvės atėmimo bausmę atliko 4539 asmenys. Nors šis skaičius nuo 2012 m. palaipsniui vis mažėja (2012 metais įkalinimo įstaigose bausmę atliko 9906 asmenys, 2023 metais – 4795), Lietuva vis tiek išlieka valstybė su vienu iš didžiausių įkaltų asmenų skaičiumi (Lietuvos kalėjimų tarnyba, 2024).

Lietuvoje šiuo metu veikia aštuonios įkalinimo įstaigos: Alytuje, Kaune, Marijampolėje, Panevėžyje, Pravieniškėse, Šiauliuose bei Vilniuje. Įstaigų veiklą prižiūri Lietuvos kalėjimų tarnyba. Kiekvienoje atskiroje įkalinimo įstaigoje veikia įvairūs veiklos skyriai, šiame darbe aktualiausias – Resocializacijos skyrius, kuriam priklauso keturios komandos: socialinio darbo ir psichologinės intervencijos, kontaktinių pareigūnų, vertinimo ir analizės, ir užimtumo. Būtent Užimtumo skyriaus darbuotojai yra pagrindinis tiltas tarp nuteistųjų ir švietimo galimybių. Tai apibrėžta ir specialistų pareigybėse – jie atsakingi tiek už informacijos apie formalų švietimą sklaidą bei organizavimą (konsultuoja nuteistuosius mokymosi klausimais, bendradarbiauja su mokslo įstaigomis mokslo organizavimo klausimais, padeda organizuoti nuotolinio mokymosi procesą), tiek už neformalųjį švietimą (organizuoja nuteistųjų užimtumą, švietėjiškus renginius, motyvuoja juos dalyvauti.) (LR Valstybė, 2024). Tiesa, ši pareigybė yra ganėtinai nauja – ji atsirado tik prieš kelis metus, 2021 m. patvirtinus „Nuteistųjų laisvės atėmimo bausmės resocializacijos reformos Lietuvoje koncepciją“.

Kita įkalinimo sistemos dalis – nuo 2016 m., remiantis Norvegijos pavyzdžiu, Lietuvoje pradėję kurti Pusiaukelės namai. Tai yra paskutinė stotelė, prieš išeinant į laisvę, kur nuteistieji yra ruošiami sklandžiam išėjimui į visuomenę (Lietuvos kalėjimų tarnyba, 2023). Šiandien jų iš viso yra devyni. Nors Pusiaukelės namai yra veiksminga resocializacijos priemonė, kol kas Lietuvoje ji nėra išplėtotą itin veiksmingai. Kaip teigia G. Sakalauskas „Ten turėtų patekti žmonės, kuriems tikrai reikia prieinamos pagalbos, bet dabar ten patenka kone šventieji. Jūs reikėtų paleisti lygtinai ir tiek.“ (Piepaliūtė, 2023); taip pat, Pusiaukelės namuose esantys besimokantys nuteistieji, dalyvaujantys bendrajame ugdyme, tą daro ne įkalinimo įstaigai priklausančiose, o laisvėje esančiose mokyklose, tad ir šiame darbe pagrindinis dėmesys skiriamas nuteistiesiems, dar nepasiekusiems šios tarpinės stotelės.

Teisinė nuteistųjų padėtis ir švietimo prieinamumas įkalinimo įstaigose

Tarptautiniai dokumentai

Nuteistųjų teisės, tarp jų ir teisė į švietimą, yra apibrėžtos įvairiuose tarptautiniuose dokumentuose ir susitarimuose, kuriais, kurdama bausmių vykdymo sistemą, remiasi ir Lietuva. Jų visų pagrindas –

1948 m. Jungtinių Tautų išleistos Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 26 straipsnis: „1. Kiekvienas turi teisę į mokslą.“

Šio pagrindinio, visiems prieinamo mokslo principo laikosi ir vėliau išleisti dokumentai: 1960 m. „Konvencija dėl kovos su diskriminacija švietimo srityje“ bei 1966 m. „Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas“, kurios, nors ir neišskiria nuteistųjų kaip atskiros grupės, pabrėžia mokslo svarbą ir būtinybę, jog švietimas būtų prieinamas visiems be išimčių.

Pamažu, kalėjimų sistemoms reformuojantis ir transformuojantis iš įstaigų, skirtų tik nubausti, į įstaigas, skirtas reformuoti, ir pradedant vis didesnę dėmesį kreipti į nuteistųjų reabilitaciją ir reintegraciją, pasirodė ir dokumentai, pagrindinį dėmesį skiriantys būtent nuteistųjų padėčiai. Iš jų plačiausias ir išsamiausias – 1973 m. Europos Tarybos išleistos Europos kalėjimų taisyklės, kurios, atsižvelgiant į vis modernėjančius poreikius, yra reguliariai atnaujinamos (naujausias atnaujinimas išleistas 2020 m.), 1989 m. Europos Taryba paskelbė trumpą dokumentą, kuriame išvardijo 17 rekomendacijų švietimui įkalinimo įstaigose. Verta pažymėti ir 2011 m. Jungtinių Tautų išleistas Bangkoko taisyklės, nukreiptas į įkalinimo įstaigose esančias moteris ir jų teises. 2015 m. Jungtinių Tautų Generalinėje Asamblėjoje priimtose *Jungtinių Tautų tipinės minimalios elgesio su kalintais taisyklės*, dar žinomos kaip Nelsono Mandelos taisyklės. Visi šie dokumentai vieningai nurodo, jog švietimas turi prieinamas visiems nuteistiesiems be išimčių.

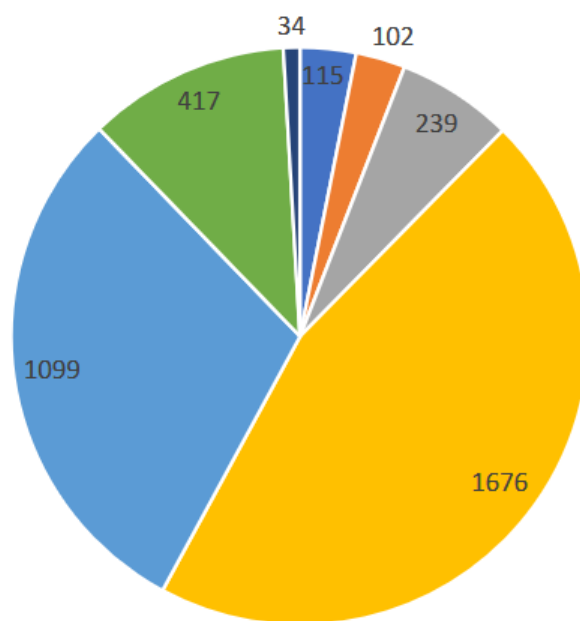
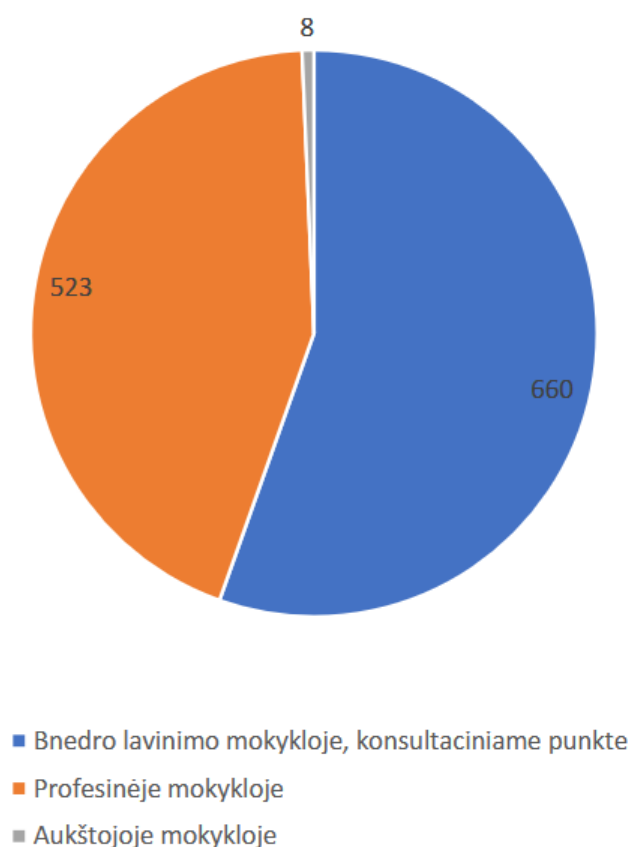
Deja, įkalinimo įstaigų atliktos analizės rodo, kad retai kada šios deklaracijos ir konvencijos yra realizuojamos praktikoje. Vis dėlto, šios tarptautinės taisyklės ir rekomendacijos atskleidžia du svarbius aspektus – visų pirma, įkalinimo įstaigų sąlygos ir jose vykdomas švietimas yra svarbus, jau ne vieną dešimtmetį įvairių tarptautinių organizacijų dėmesį gaunantis reiškinys. (UNESCO, 2021) Antra – analizuojant nuteistųjų teisinę padėtį Lietuvoje ir šalyje teisiškai apibrėžtas švietimo praktikas tampa akivaizdu, kad nors minėti tarptautiniai dokumentai ir nėra teisiškai privalomi, o tik rekomendacinio pobūdžio, jų atspindžius galime pamatyti ir Lietuvos įstatymuose.

Formalusis ugdymas

Iš 4539 Lietuvos įkalinimo įstaigose 2024 m., 1191 – beveik ketvirtadalis – dalyvavo švietime įkalinimo įstaigose, tik maždaug ketvirtadalis turėjo vidurinį išsilavinimą, didelę dalį sudarė tik pagrindinį išsilavinimą turintys nuteistieji:

Besimokantys

Turintys išsilavinimus

Paveikslėlis nr. 1 Nuteistųjų išsilavinimo statistika (Bausmių vykdymo sistemos aktualioji statistika 2024 metų.)

Lietuvos Respublikos „Bausmių vykdymo kodekse“ nurodoma, jog „Bausmes atliekantys nuteistieji, kurie yra Lietuvos Respublikos piliečiai, turi visas Lietuvos Respublikos piliečiams Lietuvos Respublikos įstatymų, Europos Sąjungos teisės aktų ir tarptautinių sutarčių nustatytas teises, laisves ir pareigas su Lietuvos Respublikos įstatymuose, Europos Sąjungos teisės aktuose, tarptautinėse sutartyse, teismo nuosprendžiuose ar nutartyse nustatytais apribojimais.“ (Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas, 2022) Tai reiškia, kad nuteistieji turi teisę dalyvauti įvairiose ugdymo formose. Įkalinimo įstaigose šios formos yra įvairios – vykdomas bendrasis ir profesinis ugdymas, taip pat nuteistieji gali siekti ir aukštojo išsilavinimo.

Nuteistųjų teisė į mokslą yra apibrėžta įvairiuose dokumentuose. Vienas iš jų – Švietimo įstatymas: „Asmeniui, kuriam laikinai atimta ar apribota laisvė, Vyriausybės nustatyta tvarka sudaromos sąlygos mokytis jo perauklėjimo ar bausmės atlikimo vietoje, kad šis asmuo galėtų įgyti pradinį, pagrindinį ir vidurinį išsilavinimą, kvalifikaciją, savarankiškai lavintis.“ (Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymas, 2011, p. 53)

Nuteistųjų teisė į ugdymą yra reglamentuota ir LR Seimo įstatymuose:

41 straipsnis. Suimtųjų bendrasis ugdymas

1. Tardymo izoliatoriuose organizuojamas suimtųjų iki šešiolikos metų bendrasis ugdymas.
2. Vyresnių negu šešiolikos metų suimtųjų bendrasis ugdymas organizuojamas rašytiniu jų prašymu ir tardymo izoliatoriaus administracijos sutikimu.
3. Suimtųjų bendrojo ugdymo tardymo izoliatoriuose tvarką nustato Lietuvos Respublikos Vyriausybė. Suimtųjų bendrąjį ugdymą organizuoja savivaldybė, kurios teritorijoje yra tardymo izoliatorius. (Lietuvos Respublikos suėmimo vykdymo įstatymas, 1996)

Uždaro ir pusiau atviro tipo bausmės atlikimo vietose laikomų nuteistųjų bendrąjį ugdymą organizuoja savivaldybės, kurių teritorijoje yra bausmės atlikimo vietos. Šiose bausmės atlikimo vietose savivaldybių tarybų įsteigtų mokyklų veiklai vykdyti reikalingas patalpas suteikia laisvės atėmimo vietų įstaiga, ji taip pat apmoka šių patalpų eksploatavimo, remonto ir mokyklinių baldų įsigijimo išlaidas. (Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas, 2022)

Taip pat yra reglamentuojamas bei vykdomas ir nuteistųjų profesinis mokymas.

2021 m. patvirtintame „Nuteistųjų laisvės atėmimo bausmės resocializacijos reformos Lietuvoje koncepcijos“ dokumente didelės svarbos sulaukia darbinė veikla, tačiau pabrėžiama ir tai, jog su darbine veikla yra derinamas ir mokymasis, kuris yra jai lygiavertis: „vienintelės darbinės veiklos vietoj mokymosi pasirinkimo kriterijumi neturi tapti gaunamas darbo užmokestis.“ Šis įstatymas beveik pažodžiui atkartoja ir Europos Tarybos rekomendaciją švietimui įkalinimo įstaigose. Vis dėlto, kol kas priemonės, kurios skatintų pasirinkti švietimą vietoj darbinės veiklos dokumentuose nėra apibrėžtos. Žvelgiant į daugumos kitų Europos šalių praktiką, nuteistieji, dalyvaujantys ugdyme, gauna tokias pačias išmokas, kaip ir dirbantys nuteistieji. (Sakauskas, et. al, 2020) Nors Lietuvoje, deja, tokios paskatinimo sistemos kol kas nėra, siekiamybę ją įdiegti galime matyti artimoje ateityje. Lietuvos Kalėjimų Tarnyba kiekvienais metais taip pat sukuria ir paskelbia metų veiklos planą, kurio išsikeltuose tiksluose atsiskleidžia įkalinimo įstaigų veiklos kryptys. 2025 m. plane taryba nurodo siekiamybę didinti nuteistųjų, įtrauktų į formalųjį mokymą, skaičių. Būtent čia yra paminėti ir Tarnybos lūkesčiai priimti nuostatą, įgalinančią besimokantiems nuteistiesiems mokėti piniginę išmoką – galima tarti, jog būtent čia matome siekį sukurti priemonę, skatinančią vietoj darbinės veiklos rinktis švietimą. (Lietuvos kalėjimų tarnyba, 2025)

Neformalusis ugdymas

Įkalinimo įstaigose be formalaus švietimo vyksta ir įvairios neformaliojo švietimo veiklos. Kaip jau minėta anksčiau, prie neformaliojo ugdymo organizavimo ir vykdymo įkalinimo įstaigose prisideda užimtumo specialistai – tiek veiklas vesdami patys, tiek bendradarbiaudami su laisvėje esančiomis įstaigomis – prie resocializacijos veiklų didele dalimi prisideda savanoriai bei nevyriausybinės organizacijos.

Nuo 2021m. gruodžio savanoriška veikla įkalinimo įstaigose yra reglamentuota „Savanoriškos veiklos laisvės atėmimo vietų įstaigose“ tvarkos apraše. Apraše nurodoma, jog „savanorių kvietimas atlikti savanorišką veiklą turi būti organizuojamas pagal poreikį, tačiau ne rečiau kaip vieną kartą per metus.“, įkalinimo įstaigos yra skatinamos visais prieinamais šaltiniais dalintis informacija apie savanoriavimo įstaigose prieinamumą, siekti, kad į veiklą būtų įtraukta kuo daugiau savanoriškos patirties turinčių asmenų. Apraše taip pat pabrėžiama, jog visos įkalinimo įstaigos turi paskirti darbuotojus, atsakingus už savanorių veiklos kuravimą ir organizavimą. (Savanoriškos veiklos laisvės atėmimo vietų įstaigose tvarkos aprašas, 2021).

Kalėjimų departamento duomenimis, „2021 m. prie sklandesnio nuteistųjų pasirengimo gyvenimui laisvėje savo žmogiškais resursais ir kompetencijomis neatlygintinai prisidėjo 168 savanoriai (fiziniai asmenys) ir 112 nevyriausybinių organizacijos, religinės bendruomenės ir bendrijos.“ (Lietuvos kalėjimų departamentas, 2023). Žvelgiant į 2025 m. LKT veiklos planą galime matyti, jog nuo NVO bei savanorių indėlio atsiriboti neketinama – ir toliau stengiamasi didinti ir struktūrizuoti įvairių už kalėjimo ribų esančių partnerių įsitraukimą į nuteistųjų užimtumo procesą (Lietuvos kalėjimų tarnyba 2025). Dalis į nuolatinę veiklą įkalinimo įstaigose įsitraukusių NVO ir socialinių partnerių: Lietuvos kalėjimų kapelionų asociacija, VšĮ Lietuvos anoniminių alkoholikų tarnybos Patikėtinių taryba, Lietuvos Caritas, Krikščioniškasis labdaros fondas „Tėvo namai“, vėl „Prirašytos Rankos“, „Narkomanai anonimai“ Lietuvos regiono tarnyba, Asociacija „Lietuvos veiklių žmonių bendrija“ (Lietuvos kalėjimų tarnyba, 2023). Akivaizdu, jog už įkalinimo įstaigos ribų esančių veikėjų indėlis yra tikrai didelis.

Apibendrinant Lietuvos teisinius dokumentus, galime matyti, jog valstybė, organizuodama nuteistųjų švietimą, atsižvelgia į tarptautinius rekomendacinius dokumentus, ir nuteistiesiems, bent jau teoriškai, yra sudarytos visos sąlygos įsitraukti tiek į formalųjį, tiek į neformalų švietimą. Formalusis švietimas yra teikiamas valstybinių įstaigų, o prie neformaliojo švietimo didele dalimi prisideda įvairiausios nevyriausybinės organizacijos bei savanoriai, kurių dalyvavimas resocializacijos procese yra ypač skatinamas ir pačios Lietuvos Kalėjimų Tarnybos.

Užsienio praktikos: Norvegija

Kaip galima pastebėti, siekdama sėkmingos nuteistųjų resocializacijos, viena iš šalių, su kuriomis bendradarbiauja Lietuvos kalėjimų tarnyba, yra Norvegija, tad verta apžvelgti ir šios šalies įkalinimo praktikas ir filosofiją. Norvegijoje įtvirtinta kalėjimų sistema yra dažnai iškeliamas kaip pavyzdys, į kurį turėtų lygiuotis ir kitos valstybės. Ir ne be reikalo – Norvegijos recidyvizmo rodikliai yra vieni mažiausių pasaulyje, kas rodo, jog į žmogų ir jo rehabilitaciją nukreiptas įkalinimas yra vertingas ir veiksmingas. (Denny, 2016).

Norvegijos įkalinimo įstaigų sistema yra pagrįsta humanistinių žmogaus teisių suvokimu, sudarytomis tomis pačiomis sąlygomis visiems nuteistiesiems, nuteistųjų atsakomybe prieš padarytą nusikaltimą, normalizacijos principu bei naujų nusikaltimų prevencija. Šių tikslų įgyvendinimui, vienas iš Norvegijos baudžiamosios sistemos prioritetų yra rehabilitacija per formalųjį švietimą, kuris turėtų užtikrinti sėkmingą grįžimą į visuomenę bei tapti prevencijos priemone recidyvizmui. Norvegijos požiūrį į švietimo svarbą galima pajusti vyriausybės dar 2010 m. parengtame dokumente, kuriame švietimas suvokiamas ne tik kaip priemonė recidyvizmo mažinimui, bet yra ir suvokiama valstybės pareiga nuteistiesiems švietimą suteikti kaip fundamentalią žmogaus teisę (nors, galbūt, tai ir gali pasirodyti akivaizdu, ne visos valstybės švietimą apibrėžia būtent taip – pavyzdžiui, Jungtinės Karalystės komitetas nurodo, kad švietimas įkalinimo įstaigose yra paprasčiausiai laikomas „teisingu dalyku“). (Europos Komisija, 2011)

Norvegijos sistema remiasi principu, teigiančiu, kad mokymasis veda prie besimokančiojo teigiamų pokyčių. 2019 m. Norvegijos mokslininkai atliko tyrimą, siekiantį išsiaiškinti platesnę švietimo įkalinimo įstaigose teikiamą naudą. Tyrimo metu, apklausius nuteistuosius bei įkalinimo įstaigos darbuotojus paaiškėjo, jog Norvegijos švietimo sistema įkalinimo įstaigose prisidėjo prie socialinės naudos, asmeninio apsisprendimo ir atskaitomybės lavinimo, suteikė galimybes nuteistiesiems tobulinti savo meistriškumą, kas padarė didelę įtaką įkalintųjų sugrįžimo į visuomenę sėkmei. (Tonseth, 2019).

Kaip ir Lietuvoje, Norvegijoje švietimas nuo 1970 m. vyksta remiantis *importo* modeliu – t.y. ugdymas į įkalinimo įstaigą yra „importuojamas“ iš viešojo sektoriaus. Remiantis šiuo modeliu, įkalinimo įstaigose vykdomas švietimas gali būti visiškai prilyginamas laisvėje vykstančiam ugdymo procesui, o nuteistieji švietimo sistemoje turi tas pačias teises, kaip ir laisvėje esantys gyventojai (Denny, 2016). Viena vertus, šis modelis turi daugybę privalumų: didina normalizaciją, atsakomybę už švietimą tenka toms institucijoms, kurios ir paprastai yra už jį atsakingos, mokytojai nerizikuoja prarasti ryšių su ugdymo aplinka valstybinių mokyklų sistemoje, geriau užtikrinamas švietimo

išteklių pasiskirstymas, užtikrinamas lengvas ir sklandus perėjimas į laisvėje esančią valstybinių mokyklų sistemą (Baldursson, et. al, 2009). Kita vertus – atsižvelgiant į tai, jog šis modelis yra valstybinio švietimo dalis, ir jo kokybė atspindės bendrą valstybės švietimo kokybę, o Norvegijoje ir Lietuvoje, bent jau žvelgiant į OECD rodiklius (Norvegija OECD švietimo rodiklio vidurkį viršija, Lietuva vidurkio nesiekia) ši kokybė skiriasi. Kadangi, remiantis *importo* modeliu, švietimas kalėjimuose turi būti tokios pačios kokybės ir už jį turi būti atsakingai tokio pačio išsilavinimo specialistai, kaip ir už kalėjimo ribų – kalbant apie formalųjį ugdymą Norvegijoje, tai yra magistro laipsnį turintis asmenys, o transformatyvus mokymasis – nuolatinė kritinė refleksija, suteikianti naują požiūrį į save ir pasaulį – yra esminė šio švietimo dalis. Svarbu yra ne specifinių žinių įgavimas, o pats švietimo procesas ir jo poveikis dalyviams – motyvacijos bei savivertės augimas, asmenybės ugdymas; ne tik bankinis mokymas, bet švietimas, nukreiptas į vertybes ir pasaulėžiūros kaitą (Sakalauskas, et. al, 2020). Toks požiūris sutampa ir su Europos Tarybos rekomendacine politika, kuri, kalbėdama apie suaugusiųjų švietimą teigia, jog svarbus yra ne pasyvus žinių perdavimas, o procesas, kurio metu žmogus tiria ir atranda savo individualų bei grupinį identitetą (Costelloe & Warner 2014). Bent jau teoriniame lygmenyje, Lietuvos švietimas vis dėlto yra labiau orientuotas į žinias ir profesijos įgavimą – tuo tarpu, ES institucijų rekomendacijose nurodoma, jog įkalinimo įstaigų edukacinės sistemos turėtų būti orientuotos į modelį, matomą Norvegijoje ir kitose Skandinavijos šalyse (Sakalauskas, et. al, 2020). Dėl žemesnės išlavintos pačių Lietuvos mokytojų kvalifikacijos, lyginant su Norvegijos reikalavimu mokytojams turėti magistro laipsnį (The World Bank, 2015), galima daryti prielaidą, jog ir švietimo efektyvumas įkalinimo įstaigose Lietuvoje yra žemesnis. Tad čia atsiranda ir daug platesnė – bendra viso Lietuvos švietimo sistemos – problematika.

Minėtas *importo* modelis Norvegijoje taip pat yra taikomas plačiau, negu Lietuvoje – į jį yra įtraukiamos ne tik mokyklos, bet ir bibliotekos. Štai, pavyzdžiui Norvegijos Bastoy kalėjimo biblioteka įstaigoje funkcionuoja kaip viešosios bibliotekos atšaka, kurios kolekciją, užsakydami norimas knygas, kuria patys nuteistieji. Bibliotekos darbuotojai, užsakydami leidinius, taip pat bendradarbiauja ir su įkalinimo įstaigos mokykla. Taip pat bibliotekoje yra prieinami ir MP3 grotuvai su audioknygomis, kas yra naudinga nuteistiesiems su skaitymo sutrikimais, kurie, dėl resursų trūkumo, neretai lieka dar didesniame užribyje ir atskirtyje (UNESCO, 2024). Šis pavyzdys tik patvirtina Norvegijos požiūrį į švietimo svarbą ne tik kaip į žinių įgavimo procesą, bet ir kaip normalizacijos būdą.

Kitas skirtumas, kurį galima pastebėti Norvegijos ir Lietuvos sistemose – įstaigos, dalyvaujančios švietimo procese. Didelė Lietuvos sistemos dalis yra paremta nevyriausybinių organizacijų veikla, o

Norvegijoje jų vaidmuo yra daug mažesnis – didžioji dalis prisidedančių institucijų yra vyriausybės įstaigos (Europris). Tai leidžia tvirčiau užtikrinti veiklų bei politikos sklandumą ir tęstinumą.

Vis dėlto – nepaisant Norvegijos įkalinimo įstaigų modernumo, nepaisant valstybės siekio gyvenimą už grotų kuo arčiau pritraukti prie gyvenimo laisvėje, nuteistųjų akimis kalėjimas visada išlieka kalėjimu – patogumai nesumažina įkalinimo skausmo, su kuriuo yra susiduriama praradus laisvę ir autonomiją. Tai yra neatsiejama įkalinimo patirties dalis. (Abdel-Salam, 2022) Tad svarbu yra atsakyti į klausimą – kaip, gyvenant tokio neįprasto sociumo sąlygomis, gali veiksmingiausiai vykti resocializacijos procesas, ir kaip prie to gali prisidėti švietimas?

Nuteistųjų švietimas ir resocializacija

Resocializacijos samprata

Socializacija – tai procesas, kurio metu žmogus perima vertybes, normas, elgesio vaidmenis ir modelius, būdingus tai visuomenei, kurioje jis gyvena (Žemaitaitytė & Čiurinskienė, 2004).

Socializacijos fenomeną aiškiausiai apibrėžė ir aptarė sociologai Peter L. Berger ir Thomas Luckmann 1966 m. veikalė „Socialinės tikrovės konstravimas.“ Autoriai, analizuodami socializacijos procesą, išskiria pirminę ir antrinę socializacijas. Pirminę socializaciją individas patiria vaikystėje – būtent per ją tampama visuomenės nariu; antrinė socializacija yra pirminę socializaciją tęsiantis procesas, kuris padeda socializuotam žmogui įsitraukti į visuomenės pasaulį (Berger & Luckmann, 1966).

Nors visiškai sėkminga socializacijai yra neįmanoma, kartais įvyksta taip, jog dėl vienokių ar kitokių priežasčių – galbūt dėl individo asmeninių fizinių savybių, galbūt dėl reikšmingų kitų perduodamų pernelyg skirtingų pasaulių – pirminė socializacija būna nesėkminga, (Berger & Luckmann, 1966). Sėkminga socializacija vyksta individui prisitaikant prie visuomenės; nesėkminga – iš jos išsiskiriant. Būtent nesėkmingai socializuoti, nepritapę prie visuomenės ir to pasekoje nusižengę teisės normoms žmonės yra tie, kuriems reikalinga resocializacija (Žemaitaitytė & Čiurinskienė, 2004).

Resocializacija yra sudėtingas konceptas, kurią savo darbuose bandė apibrėžti ir paaiškinti įvairūs autoriai (Žilinskienė 2011, Merkys 2002, Švedas 1998, Mathiesen 1999). Resocializacijos terminą tyrusios Liaudinskienė ir Leliūgienė (2007), apibendrindamos šias įvairias definicijas teigia, jog resocializacijos sąvoka neturi tiksliai apibrėžtos reikšmės, o yra suprantama kaip pakartotinis individo įsijungimas į visuomenę. Kita vertus, Lietuvos mokslininkų resocializacijos sampratoje galime matyti akcentuojamą auklėjamąjį poveikį, neatkreipiant didesnio dėmesio į socialinės aplinkos pokyčio būtinybę (Liaudinskienė, Leliūgienė, 2007). Iš dalies tą galima pajusti ir „Nuteistųjų laisvės atėmimo bausmės resocializacijos reformos Lietuvoje koncepcijoje“ įvardintame resocializacijos apibrėžime -

Lietuvos bausmių vykdymo sistemos teorinėje terpėje resocializacija suprantama kaip „kompleksiškas socialinio mokymosi procesas, kurio metu taikant įvairias individualizuotas ir grupines socialinio darbo, psichologinio konsultavimo, užimtumo, gydymosi ir kitas pozityvų elgesį ugdančias priemones siekiama motyvuoti ir skatinti nuteistąjį savo gyvenimo tikslų siekti teisėtais būdais ir priemonėmis.“ Standartinės resocializacijos priemonės yra apibrėžiamos kaip „individualus ir grupinis darbas, resocializacijos programos, užimtumas, gydymasis ir pan.“ (Nuteistųjų laisvės atėmimo bausmės resocializacijos reformos Lietuvoje koncepcija, 2021).

Kadangi socializacija yra visuomenę įtraukiantis procesas, tą patį galima pasakyti ir apie resocializaciją – tikimybė, kad individas resocializuosis savaime yra daug mažesnė, nei esant kryptingam instituciniam įsitraukimui. Šiame įsitraukime, siekdami padėti nuteistam asmeniui, dayvauja pati visuomenė ir artimiausia aplinka (Merkys, 2002). Čia, kaip resocializacijos dalis, iškyla ir švietimo vaidmuo.

Švietimo reikšmė ir identiteto kūrimas totalioje institucijoje

Įkalinimas pats savaime yra žalingas – ypač, jei įkalinimo įstaigos kasdienybėje neatsiranda sisteminio, turinčio tikslą ir kokybiško integracijos priemonių taikymo; tyrimai rodo, jog kuo ilgesnis yra įkalinimas, tuo labiau mažėja motyvacija keistis (pirmaisiais ir antraisiais įkalinimo metais motyvacija išlieka, bet nuo ketvirtųjų įkalinimo metų ji vėl pradeda mažėti) (Sakalauskas, 2017). Tai yra ypač aktualu ir skausminga Lietuvoje, kur įkalinimo bausmė yra dažna ir ilgo laikotarpio (Lietuvos kalėjimų tarnyba, 2023). Patys nuteistieji dažnai išskiria edukacines galimybes įkalinimo įstaigoje kaip vienintelį pozityvų gyvenimo įstaigoje aspektą (Mathiesen, 1990), tad įkalinimo įstaigose yra svarbu taikyti turinčius aiškų tikslą ir tęstinius švietimo metodus.

Europos Komisijos analizė parodo, jog nuteistųjų švietimas prie pozityvaus pokyčio prisideda keliais būdais:

1. Sumažina jau aptartą itin neigiamą įkalinimo įtaką.
2. Padeda kompensuoti nuteistųjų ankstesnes, buvusias prieš įkalinimą, neužbaigtas ir neigiamas mokymosi patirtis.
3. Prisideda prie nuteistųjų reformavimo. (Tzasis, et. al, 2019)

Tyrimai rodo transformacinį švietimo potencialą ir iš pačių nuteistųjų perspektyvos – jų istorijos atskleidžia, jog švietimas pozityviai paveikė jų savigarbą ir pasitikėjimą savimi, padėjo pažinti save, kas prisidėjo prie pozityvių vertybių ugdymo, leidžiančių žengti reikšmingą žingsnį sugrįžimui į visuomenę (Bergland, et. al, 2025).

Vis dėlto, švietimas nėra neutralus aparatas, kuri galima pašalinti iš aplinkybių, kuriose jis randasi. (Behan, 2008, cit. Thomas, 1995) Šiuo atveju tos aplinkybės – įkalinimo įstaiga, kuri yra totali, visa ko kontrolę apimanti institucija, tad ir švietime dalyvaujantys nuteistieji yra unikaloje, sudėtingoje pozicijoje. Žmogus, neradęs savo vietos išorės visuomenėje ir atėjęs į įkalinimo įstaigą, yra transformuojamas – jam yra suteikiamas kalinio identitetas. Žmogus, nusiųstas į kalėjimą yra visiškai atskirtas nuo visuomenės. Kalinio identitetas, kuris jam suteikiamas, yra visapusis ir nepakeičiamas (net ir išėjus iš įkalinimo įstaigos, jis išlieka; „kalinys“ tampa „buvusiu kaliniu“.) (Behan, 2008).

Laisvės atėmimas yra griežčiausia bausmė, skiriama bausmių atėmimo sistemoje. Foucault (1975) teigia (ir tą iš tikrųjų galime matyti šiuolaikinių įkalinimo įstaigų tiksluose), jog iš įkalinimo įstaigų yra tikimasi individų transformavimo funkcijos – pagrįsta kaip labiausiai civilizuota bausmės forma, kurioje užsiimama individų transformacija. Tad kyla klausimas – transformuoti į ką? Iš teisiškai įformintų įkalinimo įstaigų tikslų – siekio resocializuoti ir reabilituoti – galima teigti, jog nuteistuosius siekiama transformuoti į individus, kurie galės tapti visuomenės nariais. Įkalinimo įstaigoje esanti disciplina apima viską – per dienotvarkę ji rūpinasi individo fiziniu muštru, jo gebėjimu dirbti, morale; nuteistieji praranda autonomiją ir atsiduria beveik visiškoje įkalinimo įstaigos valdžioje. Įkalinimo įstaigoje reglamentuojama kada žmogus keliasi ir miega, kada dirba ir kada ilsisi ir ką valgo. Nuteistasis tampa objektu – griežta dienotvarkė kontroliuoja (ir taip iš nuteistojo atimtą) laiką, jėgų dinamika tarp pareigūnų ir nuteistųjų kontroliuoja kūnus – kaip disciplinuoti kareiviai, nuteistieji turi paklusti ir nekvestionuoti duodamų signalų (Foucault, 1975). Akivaizdu, jog įkalinimo įstaigos sąlygos neatspindi gyvenimo visuomenėje ir laisvėje, kur tokių griežtų normų nėra, kur kiekvienas turi priimti savo sprendimus. Tai aktualu ir Lietuvos įkalinimo įstaigose – ekspertų nuomone, dokumentuose iškeltas resocializacijos prioritetasis, realybėje prioritetu dar netapęs. Resocializacija vis dar išlieka antraeilio įkalinimo tikslu – saugumo užtikrinimas įstaigoje, vis dėlto, išlikęs kaip prioritetinis. Skirtingi skyriai savo darbo nekoordinuoja, (Aleksnevičienė & Kalinauskaitė, 2023) tad akivaizdu, jog įkalinimo įstaigos, kaip disciplinavimo erdvės funkcija išlieka svarbi.

Laimei, įkalinimo įstaiga vis dėlto nėra visa apimanti. Goffman (1997), analizuodamas totalias institucijas siūlo, jog jose egzistuoja pažeidžiamos vietos, kur gali pradėti bręsti pokyčiai. Anot autoriaus, individo asmeninis žmogiškumo pajutimas gali pasireikšti išitraukus į tam tikrą socialinę vienetą – totalių institucijų struktūrose šis pojūtis pasireiškia nužmoginimu ir savęs praradimu. Būtent švietimo erdvė – ar jis būtų formalus, ar neformalus – gali tapti viena iš įkalinimo įstaigoje egzistuojančių pažeidžiamų vietų, kurioje šį žmogiškumą galima atgauti. Tai yra viena iš nedaugelio erdvių kurią, tinkamai suformavus, nuteistieji gali laisvai reikštis, kur jie gali atgauti savo autonomiją diskutuodami, kritikuodami ir mokydami. Įkalinimo įstaiga atima autonomiją iš kūno, bet ji negali

atimti minčių autonomijos, nebent tam pasiduotų pats nuteistasis – būtent šią, mąstymo ir kvestionavimo funkciją atlieka edukacinės erdvės (Behan, 2008). Tai leidžia ne tik išlaikyti bei ugdyti mąstymo aštrumą bei žinias, bet ir kurti save – žmogus turi nuolat save eksternalizuoti per veiklą (Berger & Luckmann, 1966), ką įkalinimo įstaigoje, kurios vienas pirminių tikslų yra izoliacija, padaryti nebūtinai pavyksta. Tad vietą šiai eksternalizacijai, savęs ir savo vietų paieškoms sukuria būtent ugdymo erdvė.

Svarbu nepamiršti ir to, jog švietimas yra socialinis procesas, kuriame dalyvauja ne tik nuteistasis – jo aktorius sudaro ir mokytojai bei, dažniausiai, kiti nuteistieji. Berger ir Luckmann (1966) teigia, kad žmogus negimsta visuomenės nariu – jis visuomenės nariu tampa joje dalyvaudamas, tad ir transformacijos procesai patiriami būnant visuomenės dalimi. Kaip visuomenės kūriniai, kiekvienas turi tam tikrus socialinius vaidmenis – kaip minėta, nuteistiesiems įprastoje įkalinimo įstaigos kasdienybėje, kaip pagrindinis tenka „kalinio“ vaidmuo. Tai yra izoliuojantis, apribojantis vaidmuo, iš kurio, siekiant sėkmingos reintegracijos, reikia padėti išsilaivinti. Anot autorių, institucinė tvarka yra reali tiek, kiek ji yra realizuojama per atliekamus vaidmenis – tad nuteistajam pavykus įsisavinti kitą – „mokinio“ – vaidmenį, jis bent trumpam – užsiėmimo ar klasės metu gali atsiriboti nuo įkalinimo įstaigos *status quo* kaip institucijos ir egzistuoti šioje edukacinėje erdvėje, kuri gali tapti ir tam tikru išorinės visuomenės atspindžiu (čia atsiranda ir mokytojo atsakomybė – kokį vaidmenį jis suteikia nuteistajam mokiniui?) Šis vaidmuo, kitaip nei „kalinio“, nėra pririštas prie konkrečios institucinės sistemos, bet duoda laisvę keistis ir tobulėti.

Kitą svarbų švietimo aspektą, kuris yra ypač aktualus ir įkalinimo įstaigoje, kalbėdamas apie prasmės problemą ugdymo filosofijoje įvardija Liutauras Degėsys (2012): „Žinios suteikia galimybę įvertinti procesus, taigi, klausti ir ieškoti prasmės, ir tik aptikus prasmę, galima formuoti asmenines nuostatas, įgyti sąmoningus įgūdžius, racionaliai pasinaudoti gebėjimais.“ Kaip teigia Berger ir Luckmann, pokalbis yra pagrindinė tikrovės palaikymo priemonė – kad būtų galima palaikyti pokalbį, „pasakyti vieni kitiems „įdomių“ dalykų“, svarbu pažinti pasaulį ir suvokti tiek sau, tiek kitiems reikšmingas struktūras. Kitiems žmonėms reikšmingų struktūrų žinojimas yra svarbus ir kasdienio gyvenimo žinojimo elementas.

Aptariant ir trumpai susistemizuojant švietimo reikšmę ir siekius, galime atsigręžti į Duguid (2000), kuris analizavęs švietimo įkalinimo įstaigose istoriją ir įtaką nuteistiesiems, išskyrė penkis faktorius, reikalingus sėkmingam nuteistojo perėjimui iš „kalinio“ į „pilietį“:

1. Ekonominė gerovė. Ją sudaro ne tik ne tik profesinis parengimas ir įgūdžiai, reikalingi ieškant darbo, bet ir švietimas apie pačią ekonomiką ir jos kitimą.

2. Kritinis mąstymas. Tai yra įgūdis, reikalingas tinkamai įvertinti savo bei aplinkinių veiksmus ir santykį su kitais. Tai yra ypač aktualu nuteistųjų populiacijai, kurių santykiai su kitais gali būti pažeidžiami ir netinkami – kritinis mąstymas suteikia galimybę į savo santykius žiūrėti alternatyviu kampu. Prie kritinio mąstymo lavinimo švietimas gali prisidėti bet kuriame lygmenyje, ypač skiriant dėmesį humanitariniams bei socialiniams mokslams, menams, vykdant diskusijas.
3. Etiška savirefleksija. Šis faktorius yra artimai susijęs su kritinio mąstymo ugdymu – svarbu yra skatinti apmąstyti savo visuomenės normas ir savo veiksmus jų kontekste; tai nėra moralinių normų įskiepijimas tik teorinių lygmeniu, o nuolatinė refleksija ir gilesnis veiksmų ir pasekmių suvokimas. Įkalinimo įstaigoje tai gali vykti tik aplinkoje, kur vyrauja abipusė pagarba, nėra smerkimo – tad ir vėl galime teigti, jog švietimo erdvės sukuria tam tinkamą aplinką.
4. Socialinis įsitraukimas. Kaip jau aptarta anksčiau, įkalinimo įstaigų erdvės, kuriose vyksta švietimas, yra išskirtinės tarpinės zonos, kuriose nuteistieji gali įsitraukti ir eksperimentuoti įvairiais identitetais, priimti sprendimus, mokytis spręsti konfliktus saugioje aplinkoje. Visi šie veiksniai neabejotinai prisidės prie resocializacijos ir reintegracijos išėjus į laisvę.
5. Fizinė sveikata. (Duguid, 2000).

Įkalinimo įstaigose mokytojų sukurtos švietimo erdvės galima pavadinti „civilizacijos sferomis“ (Wright & Gehring, 2008), kuriose yra sukuriamą mokymosi ir asmeninio tobulėjimo aplinka. Ir vis dėlto, nuteistiesiems šis nuolatinis judėjimas tarp identitetų – nuo kalinio, į mokinį, atgal į kalinį – gali sukelti stresą ir vidinį konfliktą (Patrie, 2017). Tad kaip šių procesų dalyvio ir stebėtojo, svarbu įvertinti ir mokytojo atsakomybę ir vaidmenį.

Mokytojo vaidmuo įkalinimo įstaigos erdvėje.

Kalbant apie švietimą įkalinimo įstaigose, neįmanoma neaptarti rolės, tenkančios mokytojui – ar tai būtų bendrojo ugdymo mokytojas, ar neformalias edukacines veiklas atėjęs praveisti savanoris, ar užimtumo specialistas – būtent šis žmogus tampa pagrindiniu tiltu tarp nuteistojo ir pokyčio. Negana to, kaip jau minėta, svarbus yra ir socialinis švietimo proceso aspektas – vis dėlto, kaip jau minėta, žmogus save kuria ir perkuria per ryšį su kitu, būtent mokytojas padeda suteikti nuteistajam naują identitetą ir požiūrį. Tad koks vaidmuo ir kokia atsakomybė šiame procese atitenka mokytojui? Koks yra pačio mokytojo, dirbančio įkalinimo įstaigoje, identitetas?

Didžiojoje daugumoje Europos valstybių, tarp jų ir Lietuvoje, papildomo paruošimo mokytojams, dirbančiams su nuteistaisiais nėra. Klausimas, ar pedagogams, dirbantiems įkalinimo įstaigose reikia papildomo pasiruošimo, yra diskutuojamas, ir vieningo atsakymo į jį nėra. Vienos pusės teigimu,

papildomas pasiruošimas yra reikalingas; kiti teigia, jog papildomi apmokymai verstų numanyti, kad nuteistieji yra kitokia grupė, su kuria reikia elgtis išskirtiniais būdais ir metodais. Vietoj to, svarbiausia yra paruošti kokybiškus, mokymosi procesą suprantančius mokytojus, kurie šiuos mokymosi metodus galėtų ir gebėtų pritaikyti ir nuteistųjų grupei. (Hawley, et. al, 2013) Nepaisant to, ar šis pasiruošimas reikalingas, ar ne, neabejotina, jog šiose įstaigose dirbantys mokytojai susiduria su tam tikrais unikaliais iššūkiais.

Visų pirma, į įkalinimo įstaigą atėjęs mokytojas patiria kultūrinį šoką. Mokytojai atsineša žinias, metodus ir normas, kurios buvo sukurtos kitokiame kultūriniame lauke – mokymas įkalinimo įstaigoje yra tarpkultūrinis fenomenas. (Wright, 2004). Įkalinimo įstaigos, kaip totalios institucijos kutūra, yra militaristinė, autoritarinė, hierarchinė, tai yra kultūra, kur vykdoma nuolatinė griežta priežiūra, kur yra aiški atskirtis tarp „Mes“ ir „Jie“. (Wright & Gehring, 2008). Tad mokytojui, kuris nuo atėjimo į įkalinimo įstaigą visiškai pilnai nebeegzistuoja nei viename iš šių dviejų – „laisvės“ ir „institucijos“ kultūrinių laukų, tenka tarpininko vaidmuo. Kaip ir nuteistiesieji, mokytojai apima kelis konfliktuojančius vaidmenis – iš vienos pusės jie yra turistai ir vertėjai, iš kitos totali institucija jiems primeta policijos pareigūno, sargybinio, tvarkos prižiūrėtojo vaidmenį. Tad naujai atėjusiems mokytojams reikia prisitaikyti šiame naujame, nepažintame kultūriniame lauke, kas gali kelti įtampą ir stresą. Šis nuolatinis egzistavimas tarpiniame pasaulyje lemia tai, jog daug mokytojų patiria įtampą tarp savo vaidmenų (Wright, 2004).

Tad nenuostabu, jog įkalinimo įstaigose dirbantys mokytojai taip pat susiduria ir su moralinėmis dilemomis – tiek laviruojant tarp besiskiriančių švietimo ir įkalinimo filosofijų, tiek bevystant empatiją žmonėms, kurie yra nusižengę visuomenės ir moralinėms normoms – žmonėms, kurie yra padarę vienokius ar kitokius nusikaltimus. (Patrie, 2017). Mokytojai, dirbantys totalioje institucijoje, nuolat susiduria su pavojumi, kad patys pradės sieti savo identitetą su institucija ir joje esamomis binarinėmis „juoda“ ir „balta“ kategorijomis, nekvestionuodami tokios sąsajos efektų (Yantz, 2008). Atsižvelgiant į tai, jog daugumai mokytojų rūpi jų mokiniai, įkalinimo įstaigoje, labiau nei kitur, mokytojui gali būti sunku ir surasti tinkamą santykio atstumą. Neužmezgus pasitikėjimo santykio su mokiniu, bus sunku arba neįmanoma vykdyti ir ugdymo procesui; kita vertus, tinkamo pasiruošimo trūkumas, įkalinimo įstaigoms būdinga izoliacija, ar tiesiog asmeninės savybės ir silpnybės gali lemti šių profesionalių ribų peržengimą, kas sukelia pavojų tiek sau, tiek kitiems. (Ropp, 2008).

Vis dėlto, tinkamai pasiruošus, būtent šie sunkumai tampa ir įkalinimo įstaigų mokytojų stiprybe. Mokytojai, būdami tarpininkai ir keliautojai tarp dviejų pasaulių, žiūri į nuteistuosius kitaip, negu įkalinimo įstaigų pareigūnai. Jie gali atsispirti institucijos spaudimui nuteistuosius matyti tik jų praeities ir nusikaltimo rėmuose – nors ir nepamiršdami erdvės, kurioje yra, mokytojai ir pedagogai savo darbą dirba žvelgdami į ateities prizmę. Mokytojui kuriant ir pritaikant mokymo metodus,

svarbiausia yra nepamiršti, jog dauguma nuteistųjų turėjo sunkią patirtį mokykloje laisvėje ir sukurti saugią aplinką, kur jie galėtų įgauti drąsos tobulėjimui ir augimui – aplinką, kurioje nuteistieji turėtų pakankamai pasitikėjimo tiesiog bandyti (Behan, 2007). Būtent tame slypi įkalinimo įstaigos mokytojo sėkmė – pamatant sunkumus, su kuriais susiduria mokiniai ir paverčiant tuos sunkumus į transformacines mokymosi galimybes (Wright, 2005).

Nuteistieji yra išskirtinė asmenų kategorija, kurią visuomenė yra linkusi nuvertinti kaip mažiau gabius, mažiau gebančius ir mažiau intelektualius. Tai yra spąstai, į kuriuos patenka ir kai kurie įkalinimo įstaigų mokytojai – sąmoningai ar nesąmoningai jie nuvertina nuteistųjų intelektą ir gebėjimus ir pagal tai sukuria „palengvintus“, lengviau įkandamus mokymosi metodus. To pavyzdį esėje „Ko aš išmokau kalėjime“ išreiškia ilgalaikis įkalinimo įstaigų mokytojas Werner. Autorius pasakoja apie Korekcinės Edukacijos Asociacijos konvencijos organizuotas dirbtuves, kuriose buvo aptariama, kaip mokyti Šekspyrą įkalinimo įstaigose. Būtent čia pasireiškė nuteistųjų nuvertinimas – dirbtuvės organizatoriai tikėjo, jog originalūs Šekspyro tekstai nuteistiesiems būtų neįkandami, ir dėl to savo mokiniams duodavo supaprastintas teksto versijas. Kita vertus, tiek pats teksto autorius, tiek kitas jo pažįstamas mokytojas, pristatydami Šekspyrą visada naudodavosi originaliais teksta, ir šiose pamokose nei karto nesusidūrė su „neįkandamumo“ problema iš nuteistųjų. (Werner, 2008) Kodėl? Šioje vietoje galime prisiminti autorių Berger ir Luckmann socializacijos teoriją – žmogus yra visuomenės kūrinys, ir jo žinojimas – tiek apie pasaulį, tiek apie save – formuojasi socialinėse situacijose. Tad tikėtina, jog mokytojui primetant savo mokiniui – ypač įkalinimo įstaigoje esančiam mokiniui – silpnesnio, mažiau gebančio asmens identitetą, būtent toks identitetas ir išsisklaidys pasąmonėje, taip mažinant motyvą ir norą siekti daugiau. Mokytojo teigiamas, iššūkių nebijantis požiūris ir lūkestis yra ypač svarbus mokymosi procese – institucijoje, kurioje nuteistieji yra įpratę paklusti ir prisitaikyti prie jiems primetamų lūkesčių, tuos lūkesčius jie atlieps ir mokymosi erdvėje. Mokytojas negali nei prievarta pakeisti nuteistųjų požiūrį, nei garantuoti jų sėkmę ar nesėkmę. Šioje vietoje svarbiausias mokytojo vaidmuo yra savo tvirtais, teigiamais lūkesčiais stumti mokinius į pozityvų pokytį (Ten pat).

Anot švietimą įkalinimo įstaigose tiriančio Wright (2004), bet kokio įstaigoje vykstančio švietimo centras ir širdis yra rūpestis. Tai yra tarsi antitezė autoritariniam, griežtam ir identitetą atimančiam įkalinimo įstaigos modeliui – rūpestis leidžia atsikvėpti nuo nuolat juntamų jėgos ir auteriteto dinamikų. Mokinio juntamas mokytojo rūpestis suteikia jam vidinę motyvą stengtis, anot mokytojų, jis įkvepia pozityvų pokytį ir augimą – įkvepia mokymąsi. Žinoma, kaip jau minėta, svarbu yra išlaikyti santykio profesionalumą – tad mokytojui svarbu atrasti šio santykio balansą (Wright, 2004).

Šis rūpesčio aspektas parodo ir pagrindinį bei svarbiausią įkalinimo įstaigos mokytojo vaidmenį, kurį galėjome išvelgti ir iki šiol aptartuose mokytojo vaidmenyse – matyti nuteistųjų žmogiškumą. Įkalinimo įstaigoje tarp nuteistųjų ir kitų laisvėje esančių žmonių – ar tai būtų pareigūnai, ar psichologai, ar mokytojai – santykis iš principo nebus kaip lygio su lygiu. Bet koks dialogas tarp nuteistojo ir kito yra dialogas, nuspalvintas tam tikru šešėliu – tai tarp žmogaus, praradusio autonomiją ir laisvę ir žmogaus, tą laisvę vis dar turinčio. Tai gali lemti požiūrį į nuteistąjį kaip į menkesnį, mažiau pilnavertišką, jį nužmoginti – tiek iš pačio nuteistojo, tiek iš kito perspektyvos. Tad įkalinimo įstaigose esantys mokytojai turėtų mokėti ir nepamiršti žvelgti į nuteistąjį kaip į žmogų, kad ir koks jis bebūtų, ir iš jo reikalauti tokio pajėgumo, kokio galbūt savyje neišvelgia patys nuteistieji. (Ashcroft, 2008) Nuteistasis, dalyvaujantis švietime, patiria nuolatinę įtampą tarp savo dviejų identitetų – kalinio ir mokinio. Kalinio identitetas visada egzistuoja kartu su mokiniu, ir tam tikrais atvejais jį netgi kolonizuoja; tad ir mokytojams nederėtų pamiršti šio konteksto, ir išlaikyti tiek jautrumą, reikalingą suvokti žalą ir skausmą, kuriuos kelia buvimas už grotų (Wright, 2014).

Tad apibendrinant mokytojų poziciją ir atsakomybes nuteistųjų ugdymo procese galime matyti, kad mokytojai ne tik susiduria su unikaliomis problemomis – jie taip pat yra unikaliajoje padėtyje, statant kelią į nuteistųjų pokytį per švietimą, savirefleksiją ir bendrą jų ateities kūrimą.

Empirinis tyrimas: nuteistųjų švietimo ir resocializacijos realybė specialistų požiūriu

Tyrimo metodika

Norint atsakyti į tyrimo klausimą ir giliau atskleisti temą, buvo pasirinktas pusiau struktūruotas interviu metodas. Šis metodas pasirinktas todėl, kad jis leidžia apklausiamiems informantams laisvai svarstyti tyrimo klausimą, atskleisti savo nuomonę ir supratimą. Pusiau struktūruotas interviu leidžia išprovokuoti tam tikrus samprotavimus, kurie gali suteikti vertingų įžvalgų tyrėjui, taip pat leidžia užduoti nestruktūruotus klausimus, leidžiančius labiau išsiplėsti (Žydžiūnaitė & Sabaliauskas 2017).

Kadangi tyrimo metu tyrėja buvo ne Lietuvoje, taip pat ir informantai buvo iš skirtingų miestų, interviu su tyrimo dalyvais buvo vykdomi nuotoliu *Microsoft Teams* ir *Zoom* platformose. Tiriamieji buvo apklausiami kovo – gegužės mėnesiais. Interviu truko 30-80 min., vidutinė interviu trukmė buvo 60 min. Interviu, su informantų sutikimu, buvo įrašomi. Įrašyti interviu buvo transkribuoti pasinaudojant pažodiniu transkripcijos modeliu.

Duomenų analizei atlikti pasirinktas indukcinis teminės analizės metodas. Teminė analizė leidžia analizuoti didelės apimties informaciją, atskleisti iškeltai tyrimo problemai būdingus modelius ir tendencijas, kurios išreiškiamos temų pavidalu – tai leidžia nagrinėti ir socialiai jautresnes, mažiau tyrinėtąs temas (Ten pat). Analizuojant informantų atsakymus, buvo atrastos visiems bendros temos, kurios buvo sugrupuotos į subtemas – kai kurios iš jų buvo bendros visoms apklaustųjų grupėms, kai kurios – išskirtos tik tam tikrų grupių.

Tolimesnėje lentelėje pateikiamos pagrindinės tyrimo analizės metu išskirtos šios pagrindinės temos: švietimo suvokimas, formalus švietimas link resocializacijos, neformalus švietimas link resocializacijos, motyvacija, įsitraukimą lemiantys veiksniai, mokytojo profilis, veiklų kokybė ir jos vertinimas bei iššūkiai.

Tyrimo etika

Atliekant tyrimą buvo laikomasi visų svarbiausių etikos reikalavimų ir principų: pagarbos asmens privatumui, konfidencialumo ir anonimiškumo, geranoriškumo ir nusiteikimo nekenkti tiriamajam asmeniui bei teisingumo principo (Ten pat). Visi informantai tyrime dalyvauti sutiko savanoriškai ir buvo supažindinti su tyrimo tikslu, priemonėmis bei metodais.

Tyrimo dalyviai

Tyrimo metu, siekiant pažvelgti į tyrimo temą iš kuo įvairesnių perspektyvų, buvo apklausti 8 sąsajų su įkalinimo įstaiga turintys asmenys. Tarp jų – 3 bendrojo ugdymo mokykloje dirbantys mokytojai (lietuvių kalbos ir literatūros bei istorijos), 2 įkalinimo įstaigose dirbantys užimtumo specialistai, 2 savanoriai (vienas iš jų – ir buvęs nuteistasis) ir įkalinimo įstaigoje dirbanti psychologė. Dalyvių

skaičius pasirinktas siekiant išlaikyti tolygumą tarp įvairiose terpėse esančių aktorių ir atsižvelgiant į tai, jog tam tikrų specialistų rasti pokalbiui buvo ganėtinai sudėtinga.

Visi dalyviai buvo giliai ir iš vidaus susipažinę su įkalinimo įstaigų sistema. Bendrojo ugdymo mokytojus siejo ilgametė – ilgesnė nei dešimtmečio darbo įkalinimo įstaigose patirtis, užimtumo specialistai ir savanoriai taip pat turėjo ilgesnę, nei vienerių metų darbo patirtį. Tyrimui dalyvių amžius ir miestas nebuvo itin svarbus, tad ir tyrimo aprašyme, siekiant išlaikyti anonimiškumą, šie faktoriai neįvardinami. Siekiant išsaugoti dalyvių anonimiškumą, aprašyme jiems suteikiami tam kodai – mokytojams: M1, M2, M3; užimtumo specialistams: U1, U2; savanoriams: S1, S2; ekspertei: E.

Tyrimo rezultatai

Kaip suprantamas švietimas?

Kalbant apie švietimą, atsiskleidė, kad informantai jį supranta gana skirtingai. Kaip įvardijo ir ekspertė: *Ir dar klausimas, ką vadinti švietimu ir ugdymu yra irgi.* (E). Nors tiesioginis klausimas apie tai, kaip informantai supranta švietimą, užduotas nebuvo, jų supratimą galima atskleisti analizuojant pirmas ir pagrindines mintis, kurias pokalbio dalyviai išreikšdavo, kalbėdami apie švietimo reikšmę resocializacijai. Iš informantų atsakymų tapo aišku, jog prioritetas švietimo supratime vis dėlto yra teikiamas švietimui kaip formaliam išsilavinimui: *Švietimo reikšmė patiems nuteistiesiems, aš, sakyčiau, gan svarbi. <...> Tai būtų pirmoje vietoje išnaudotas laikas, kad būtų įgytas išsilavinimas* (U1); *Švietimo reikšmė galėtų būti didesnė. <...> Jeigu žmonės sugeba ir gali, ir yra sudaromos sąlygos pabaigti... Tarkim, Vilniuje mokyklą užbaigti, tam tikrus ar studijų etapus* (E); *Tai švietimas, kaip resocializacijos principo esmė, tai yra pagrindinis dalykas, kad nuteistasis turėtų teisę į mokslą ir galėtų baigti, jeigu jis yra nebaigęs, 12 klasių.* (M1).

Kiti specialistai šią savoką apibrėžė plačiau, nurodydamos ne tik formalųjį ugdymą, bet ir **įgaunamas žinias** bei gilesnius gebėjimus, nukreiptus į savirefleksiją: *Švietimas tai nėra tik mokykla, visos tos veiklos, tai yra švietimas. <...> Kad augtų supratimas ne tik apie apie savo praeitį, tai, ką padariau ir kokią aš dabar nešu, bet ir apie tai, kaip aš tau galiu išvengti ateity ir ir pasimokyti iš savo klaidų.* (U2) *Vis tiek žmogus, jeigu jisai mokosi, jeigu jisai nori kažką- kažką sužinoti daugiau, išmokti, patobulėti. Tai, manau, kad ir yra susiję su tuo sugrįžimu.* (M3). Pastebėtina, jog šis suvokimas nepriklauso nuo informanto užimamos padėties – skiriamas prioritetas švietimo apibrėžimui išsiskyrė ir tarp bendrojo ugdymo mokytojų, ir tarp užimtumo specialistų. Švietimo, kaip žinių įgavimo požiūris, buvo būdingas ir buvusiam nuteistajam: *[Švietimo reikšmė] yra tiesiog didžiulė, nes aš prisimenu save, kaip, kaip man atrodė, kad aš visažinis, aš visur kišdavau savo, kaip sakau trиграші. <...> Tai man keitėsi pasaulis per knygas ar skaitymą.* (S2).

Tad informantų suprantamą švietimą galima sistemizuoti į dvi pagrindines subtemas: suteikiamą išsilavinimą ir žinias. Verta atkreipti dėmesį į tai, jog nors didelė dalis apklaustųjų prioritetą teikia švietimo, kaip išsilavinimo reikšmei, visi apklaustieji didelę svarbą suteikė ir švietimui, kaip žinių bei įgūdžių įgavimui. Klausimas, kokias būtent žinias galima laikyti švietimu išlieka – bet tai ir makro lygmenyje yra sudėtingas, diskutuotinas klausimas.

Formalus švietimas link resocializacijos

Kaip buvo minėta teorinėje dalyje, dažnas švietimo tikslas įkalinimo įstaigose yra į profesinį ugdymą ir profesijos įgavimą išėjus į laisvę nukreiptas švietimas. Su tuo sutiko ir apklausti bendrojo ugdymo mokytojai, kurie kaip svarbų formaliojo ugdymo tikslą išskėlė išsilavinimo svarbą **ateities profesijai įgauti**, siekiant įsilieti į darbo rinką: *mokykla pati prisideda prie to tolesnio studijų tęstinumo vidurinės mokyklos baigimo, įgyjant profesiją*. (M2). Švietimo, nukreipto į darbo paieškas svarbą nurodė ir užimtumo specialistas: *Kad nuteistasis įgytų išsilavinimą įkalinimo įstaigoje <...> kad išėjęs į laisvę jam būtų lengviau susirasti ir darbą*. (U1).

Patys mokytojai didelę reikšmę įžvelgė ir tame, jog ugdymas ir mokymasis padeda nuteistiesiems išlaikyti žmogiškumą: *...tas mokymasis padeda <...> išlikti žmonėmis ir resocializuotis į visuomenę po ilgų metų praleistų įkalinimo įstaigoje*. (M1), taip pat sudarė galimybę reflektuoti ir diskutuoti: *...diskutuotinos temos tai būtų lygių galimybių klausimu, <...> įvairių vertybių klausimu, <...> politikos klausimais <...> apie gyvenimo prasmės klausimus*. (M3). Tai parodo, jog mokykloje yra sukurama laisva terpė diskutuoti, išreikšti save ir savo nuomonę, aptarti įvairius vertybinius klausimus. Nors ši ugdymo vertė nėra išmatuojama ir, galbūt, nėra juntama patiems nuteistiesiems, bet tokia erdvė sukuria galimybę kurti savo identitetą, lavina mąstymą ir gali prisidėti prie pokyčio. Vis dėlto, anot mokytojų, patys nuteistieji svarbią reikšmę suteikia būtent atestato įgavimui: *Didžiąją daliai <...> deja, deja, bet svarbiau atestatas, negu žinios*. (M2). Šiame atsakyme galima įžvelgti pačio mokytojo nusivylimą tokiu požiūriu, kas parodo, jog bendrojo ugdymo mokytojai gauto išsilavinimo diplomo nelaiko vieninteliu siektinu švietimo tikslu.

Vienas svarbiausių formaliojo ugdymo privalumų įkalinimo įstaigoje yra tas, jog šios formos užimtumo **tęstinumą** galima užtikrinti ir išėjus iš įkalinimo įstaigos, ką patvirtina tiek bendrojo ugdymo mokytojų patirtys (*Pavyzdžiui, vienas vyras, kuris buvo ūkio daly dirbantis, jį pradėjau mokyti, o paskui jau jisai ateina į suaugusių mokyklą į skyrių pabaigti* (M3)), tiek ekspertė, nurodžiusi, jog Lietuvoje egzistuoja sąlygos tiek profesinio, tiek bendrojo ugdymo mokymosi tęstinumas. Taip pat formalusis mokymasis įkalinimo įstaigoje užtikrina geresnę ir tvirtesnę struktūrą: *formalus išsilavinimas, kur žmonės prisijungia prie mokymosi programų prie galiojančių veikiančių programų, tai ten irgi yra struktūruota*. (E).

Tad formaliame mokyme galima išskirti įvairius į resocializaciją nukreiptus procesus: išsilavinimas, kuris ateityje padės įsilieti į darbo rinką; žinių įgavimas; vis dėlto kaip pagrindinį formaliojo švietimo privalumą galima išskirti jo tęstinumą.

Neformalios veiklos link resocializacijos

Įkalinimo įstaigose įvairiais formatais vyksta ir įvairios neformalios švietimo veiklos. Šios veiklos vyksta mokyklos būrelių forma: *...ispanų kalba, italų kalba, <...> anksčiau dar buvo ir vokiečių kalba, <...> dailės būrelis ir muzikos būrelis.* (M2); *mes turime lietuvių kalbos būrelį.* (M1), yra vedamos užimtumo specialistų: *kompiuterinio raštingumo pradžiamokslis..., finansinio raštingumo, pozityvus, bendravimas, emocijos ir jausmai. Ir dabar anglų kalbos būrelis prasidės.* (U1), taip pat ir savanorių: *anglų kalba, programavimas, kritinis mąstymas skaitant knygas <...> kažkada padarė apie CV rašymą, <...> jogos užsiėmimai...* (S1). Čia galime pajusti skirtumą tarp veiklų įvairovės – mokykloje veiklų pasirinkimas yra mažesnis ir prieinamas tik tiems nuteistiesiems, kurie jau lanko bendrojo lavinimo įstaigą; užimtumo specialistų ir, ypač savanorių vedamų veiklų spektras yra įvairesnis. Vis dėlto, negalima išskirti ne mokykloje vykstančių neformalių veiklų viršenybės – dėmesys turėtų būti skiriamas ne kiekybei, o kokybei.

Galime įžvelgti tiek informantų, tiek nuteistųjų požiūrį į skirtumą tarp veiklų, vedamų įkalinimo įstaigos specialistų ir savanorių. Tiek mokyklos mokytojai, tiek užimtumo specialistai, kalbėdami apie savo vedamas veiklas pirmiausia atkreipia dėmesį į **įgūdžių, žinių įgavimą**. Nors visi sutinka, jog savanoriai neabejotinai atneša ir naudingų žinių (*Ką savanoriai atneša, tai daug aš matau tokių labai reikalingų temų. Nežinau, finansinis raštingumas, užsienio kalbos.* (S2); *...vis tiek ten visada paminėdavo, kad o, ten tą anglų kalbą tobulina* (S1)), bet vis dėlto, vienareikšmiškai svarbiausias minėtas savanorių atnešamas aspektas yra bendravimas. Visi, savanoriavę ar su savanoriais susidūrę informantai sutinka, jog savanorių veiklose svarbiau ne įgaunamos žinios, o atnešamas laisvės pojūčio (*...toks laisvės gurkšnis tam tikras; sukuria tą erdvę, kuri primena labiau gyvenimą, laisvę ir tas bendravimas visas* (U1).). Svarbus yra savanorių teikiamas emocinis palaikymas: *duoda didelį emocinį palaikymą* (U2). Nors iš pirmo žvilgsnio šis aspektas gali pasirodyti sunkiai įvertinamas ir nesusijęs su mokymosi procesu, jis gali duoti svarbią pozityvią naudą. Kaip atsiskleis vėlesnėje darbo dalyje, vienas iš pagrindinių iššūkių, su kuriais susiduria nuteistieji bet kokiame mokymosi procese yra emocijos. Būtent čia ir atsiranda savanorių reikšmė, kurią įžvelgia ir užimtumo specialistas: *Tikėt savimi turėtų noro motyvacijos dar kas už kažko griebtis, kažko mokytis ir bent kažkaip save motyvuoti. O tada jau vat su ta tokių emociniu pasiruošimu yra lengviau ir dirbti darbuotojams.* (U2) Užimtumo veiklų kuriamos gerovės svarbą patvirtina ir ekspertė: *<...> užimtumo veiklos, jos labiau yra skirtos įgūdžiams formuoti, irgi, motyvacijai. Tai yra bendrai gerovės pojūčiui stiprinti, kad žmonės tiesiog geriau jaustųsi, kai yra užimti, kai jie nenuobodžiauja, kai jie... Tada jie mažiau konfliktuoja.* (E)

Įdomu išskirti ir buvusio nuteistojo paminėtą bendravimo aspektą, kuriame nurodomas ne **bendravimo**, kaip moralinio ar emocinio palaikymo, bet kaip mokymosi ir socialinių įgūdžių lavinimo aspektas: *..vis tiek mokaisi kitaip kalbėt, <...> nes žinai, jeigu tu ateisi ir pradėsi kalbėti taip, kaip jie kalba ten už sienų, <...> kur tiesiog žargoną varai kažkokį, kur paprastas žmogus, nesupras visiškai, kas čia per kalbos. <...> Tai žinai, ne tik kad ten, apie finansinius ir apie naudą gaunamą, bet ir apie pačių kalbėjimą, <...> kad kitaip bendrauti. (S2).* Tiek teorinė literatūra, tiek informantų patirtys rodo, jog įkalinimo įstaigose susikuria tam tikros, nuo visuomenės atskirtos subkultūros. Ir nors šiuo atveju informantas kalbėdamas turėjo omenyje savanorių veiklas, galima spėti, jog tai gali būti pritaikoma kiekvienai įkalinimo įstaigoje vykstančiai švietimo veiklai – dalyvaudami tiek formaliaame, tiek neformaliaame mokyme, nuteistieji ne tik įgauna teorinių žinių, bet ir įgauna socialinių įgūdžių, reikalingų gyvenimui įprastoje visuomenėje. Taip pat, ypač savanorių veiklose, išryškėja ir kitas bendravimo aspektas – tai Berger ir Luckmann (1966) aptartas tikrovės per savo santykį su kitu konstravimas – didelė svarba yra suteikiama ne tik žinioms, bet ir naujam identitetui, kurį nuteistajam suteikia veiklos mokytojas: *Man atrodo, kas man labiausiai išsitransliuoja, ką aš labiausiai išgirstu, kai mes apie tai kalbam... Tai va tas va, kad savanoriai mato juos kaip žmones. (S1).* Berger ir Luckmann (1966) teigia, jog pasaulio pažinimas, kuris leidžia sužinoti ir apie kitiem reikšmingas struktūras, yra svarbus kasdienio gyvenimo elementas – tad žinios ir priklausymas visuomenei bei jos socialinėms grupėms yra artimai susiję. Tą atskleidžia ir savanorio, reflektavusio apie savo mokymosi patirtį įkalinimo įstaigoje teiginys: *Aš labai greitai pastebėjau, kad iš pradžių aš net neturėdavau apie ką bendrauti su žmonėmis <...> plėtėja tavo akiratis ir tu jau gali kažką šnekėt, kažką diskutuot, ten kokią temą palietė, kai esi kažką skaitęs, jau kažką žinai. (S2).*

Informantai taip pat pastebi, jog nuteistiesiems svarbūs yra ne tik formaliojo mokymo suteikiami atestatai, bet ir kitu būdu suteikiami **popieriniai pripažinimai**: *...Aš paėmiau iš kalėjimo mokinį ir jisai gavo prizinę vietą. <...> Ten buvo atmintukas ir buvo diplomas. <...> sako tai nereikia atmintuko, bet diplomo tai jau labai reikėtų. (M3); nuteistieji ypatingai akcentuoja būtent dokumentą. (E)* Su tuo, žvelgdamas iš praeities perspektyvos, sutinka ir buvęs nuteistasis: *Tie turbūt tie popieriukai, iš tos prizmės žvelgiant. Nu duoda, tau vis tiek įvertinimas, ar ne? <...> dabar prisiminus, kiek man reikšdavo tie maži dalykai. Vien manęs pastebėjimas, žinai, pakalbinimas. (S2).* Šis teiginys leidžia suprasti, kodėl nuteistiesiems šie formalūs įvertinimai yra svarbūs – įkalinimo įstaigose atsidūrę nuteistieji praranda individualybę, visi įgyja vieną – „nusikaltėlio“ – identitetą, tad bet kokie įvertinimai, kurie rodo, jog jie yra pastebimi yra svarbūs ir daro pozityvią įtaką motyvacijai ir gerbūviui.

Tad neformalios įkalinimo įstaigose vykstančios veiklos yra dvilypės – viena vertus, jos tikrai padeda įgauti naujų įgūdžių ir žinių; kita vertus, ypač savanorių atžvilgiu, jos suteikia svarbų bendravimo

aspektą. Atsižvelgiant į tai, jog neformalios veiklos gerina nuteistųjų savijautą, galima spėti, jog šios veiklos daro platesnę teigiamą įtaką.

Motyvacija – kas tai?

Analizuojant pokalbių atsakymus, atsiskleidė, jog nuteistųjų motyvacija dalyvauti švietimo procese yra įvairialypė. Atsakymai atskleidė, jog ši motyvacija ne visada būna pozityvi ir susijusi su resocializacijos siekiu, dėl ko nukenčia ir veiklų kokybė. Nors tiek formaliose, tiek neformaliose veiklose nuteistieji dalyvauja savanoriškai, nuteistųjų dalyvavimo motyvacijos ne visada būna pozityvios, ką pabrėžia ir savo patirtį reflektuodamas S2: *vat aš <...> tą dalį pateikdavau, visi- visi kažkaip taip. Gražiai viską mato žinai, bet aš sakau, žiūrėkit, bet... bet atsimenant savo <...> mes pabūnam, bet tai... Prie [savanorių] mes vienokie, o kai liekam vieni, tai ten prasideda, žinai, visai kitos kalbos ir visai kiti dalykai (S2).*

Motyvacijas daugiausia galima išskirti į **pozityvias** ir **negatyvias**. Kaip pozityvias motyvacijas galima išskirti užimtumą (*Viena vertus, kad tikrai reikia išsiblaškyti, pakeisti aplinką. (E)*); norą pabendrauti (*Sako mes ateinam susitikti- susitikti su žmonėmis iš laisvės, norim pabendrauti ne tiktai su savo rato žmonėmis, bet su žmonėmis iš laisvės. (M3)*), savirealizacijos paieškas (*Yra labai meniškų žmonių ir jautrios sielos žmonių. Jiems <...> rasti būdą save realizuoti save, netgi įkalinimo įstaigoje tikrai galima ir jie tą daro. (M1)*).

Neigiamos motyvacijos yra galimybė neleistinoms veikloms – neleistinių daiktų apsikeitimas, neleistino kontakto užmezgimas (*Tai dalis nori dalyvauti įvairiose veiklose ir dėl šitų priežasčių dėl to, kad tu turi kontaktą su tais žmonėmis, su kuriais kitu atveju galbūt negalėtum turėti ir panašiai. (E)*; *Ir ne mokykla būdavo ten svarbi, o būdavo visi tie narkotikų keliai, <...> Tai buvo toks, susisiekimo būdavo. (S2)*) „pliusuko“ už dalyvavimą resocializacijos veiklose gavimas (*Yra nuteistųjų, kurie eina... vėlgi dėl to pliusiuko, tiktai apsimesdami, kad kažkas įdomu, bet iš tikrųjų... Nelabai ir klausydamiesi, kurie atėję. (U2)*; *Jiems tai yra į naudą dėl išėjimo į laisvę anksčiau laiko, tai yra lygtinio paleidimo Komisija. Ten visur jie renkasi plusus ir taip toliau... (M1)*), paprastų daiktų gavimas (*Jeigu nėra, girdi, nėra saldainių ir nėra- tai tu ir neini, nes nu. Aha, jie atėjo be saldainių, be nieko, tai patys ten ir kalbėkit tiesiog su savim (S2)*).

Yra ir tam tikrų motyvacijų, kurias sunku įvertinti kaip pozityvias ar negatyvias: *...jaunimas mokosi anglų, ispanų <...> todėl, kad na išėjo, galėtų keliauti į Europos kažkokią šalį ir, na, būti pramokus kalbą. (M1)* Viena vertus, tai yra žinių siekis; kita vertus, šių žinių siekiama dėl priežasčių, kurias, galbūt, sunku įvardinti kaip pozityvias.

Analizuojant nuteistųjų motyvacijas, atsiskleidžia formalus mokymo, kaip tęstinio proceso, privalumas. Neformalios veiklos dažnai būna pavienės, mažiau reikalaujančios, tad šios veiklose, vedant negatyvių motyvacijų, paprasčiau dalyvauti. Tuo tarpu formalusis ugdymas yra tęstinis, mėnesius ir metus trunkantis procesas, reikalaujantis nuolatinio įsitraukimo – tad natūralu, jog šiame procese tinkamos motyvacijos neturintys nuteistieji: *...lieka tie, kurie nori mokytis, o tie, kurie nenori, jie taip ir sako, matom, kad čia mus mokot, žodžiu, reikia mokytis. Tai, žodžiu, tada pamato, kad gal geriau ir nereikia.* (M3).

Čia yra matoma ir nuteistųjų atsakomybė. Bet koks pokytis turi prasidėti nuo savęs – išoriniai aktoriai gali padėti nukreipti tinkama linkme, suteikti tinkamų įgūdžių, galų gale, parodyti galimus kelius, bet konkrečią motyvaciją sau ir savo ateičiai kuria patys nuteistieji.

Įsitraukimą lemiantys veiksniai

Pokalbių metu išryškėjo įvairūs dalyvavimą užsiėmimuose ir įsitraukimą į juos didinantys ar mažinantys veiksniai.

Svarbus faktorius, stabdantis nuteistųjų įsitraukimą į įvairias švietimo veiklas, buvo tam tikra **nuteistųjų socialinė padėtis** tarp kitų nuteistųjų. Kaip trukdį tą išskyrė tiek bendrojo ugdymo mokytojai: *Sumažina įsitraukimą tų asmenų, kurie, sakykime, atėję įkalinimo įstaigas, na, buvo, sakykime, na, turėjo kažkokį tai ryškų statusą kriminaliniame pasaulyje. <...> Kuriems, sakykime, mokslas yra... kaip na kažkokia tai, sakykime, pažeminimas.* (M1), tiek apie savo patirtį pasakojęs buvęs nuteistasis: *Vos ne pasityčiot dar norėdavai iš tų, kas eina mokytis.* (S2). Tai rodo, jog įkalinimo įstaigų realybėje, kaip rodo ir teorija, yra susidariusios atskiros socialinės struktūros, kurios įtraukia nuteistuosius ir kelia sunkumų siekiant jas palikti.

Problemų sukelia ir pačių nuteistųjų **moralinės normos**: *...pavyzdžiui, sakykime, ne vienas, nuteistieji nenori bendrauti su tokiais nuteistaisiais, kurie yra, sakykime, narkomanai. <...> Žmonės, sužinoję, kad įvykdęs tokį tokį nusikaltimą, tai automatiškai nenori prie jo būti, sėdėti pamokoje.* (M1).

Vienas pagrindinių įsitraukimą mažinančių veiksnių, kurį išskyrė informantai, yra nuteistųjų nepastovi **emocinė būseną**, kurią lemia įvairūs išorės veiksniai: *...kas trukdo mokytis tai problemos, nuotaikų kaita.* (M2); *ateina jie susinervinęs dėl kitų priežasčių <...> tada jie būna visiškai nenusiteikę tam procesui* (M3). Nors jį paminėjo ir užimtumo specialistai bei savanoriai, būtent formaliųjų mokytojų tarpe šis veiksnys buvo juntamas kaip pagrindinis, mažinantis įsitraukimą – galima spėti, jog tai yra dėl formaliojo ugdymo mokymosi specifikos. Neformaliosios veiklos turi daugiau lankstumo, tuo tarpu tęstinėse formaliojo ugdymo veiklose, kuriose dėl prastos emocinės

būsenos praleista pamoka reiškia tai, jog procesas pradės atsilikti nuo visos bendrojo ugdymo programos, to įtaka yra juntamesnė.

Iššūkį įsitraukimui kėlė ir nuteistųjų **amžius** – vyresni nuteistieji, ilgą laiką atitrūkę nuo mokymosi proceso, pasižymėjo mažesne motyvacija, jiems kilo daugiau iššūkių įsitraukiant į mokymosi procesą: *Nes, jeigu sakau, atvykęs prieš 30 metų, tai jam šiek tiek aišku, yra, sudėtinga įsijausti į tą visą procesą.* (M1). Amžius kaip iššūkis pasirodė ne tik formaliajame ugdyme, bet ir neformaliose veiklose – vyresnio amžiaus nuteistieji pasižymėjo ir mažesniu pasitikėjimu savimi, buvo linkę nuvertinti savo gebėjimus: *Kaip, sakau, aš jau senas jau negebėsiu, nemokėsiu.* (U1). Vis dėlto, kaip parodė informantai, įdėjus papildomų pastangų, pritaikius tam tikrus mokymosi procesus, net ir vyresnio amžiaus nuteistuosius pavyksta sėkmingai motyvuoti.

Mokytojo profilis

Nors buvo kalbinti įvairūs specialistai, jų tarpe atsiskleidė bendri bruožai, būdingi kiekvienam įkalinimo įstaigose veiklas vedančiam mokytojui. Išsiskyrė tam tikri reikalingi **asmenybės bruožai** – psichologinis išmanymas (*Vis dėlto reikia tokios ir psichologinės būsenos, kad būtume stipresni psichologiškai* (M1); *Turi pasižymėti mokytojas kantrybe, ir tokio... psichologinio išmanymo reikia.* (M3)), ramybė (*Kas yra labai svarbu, kad būtų ta ramybė tokia, tas pasitikėjimas savim* (S2); *gal tas pat ramus charakteris tiesiog* (M2)), empatija (*Tai aišku, kad pasižymėti empatija. Neklijavimu etikečių, noru padėti* (U2).; *Supratingumo jie tiesiog reikalauja.* (U1).

Analizuojant informantų atsakymus, svarbus yra aptarti ir **santykį su bendradarbiais**, ar, savanorystės atveju, įkalinimo įstaigos darbuotojais, su kuriais tenka susidurti. Čia egzistuojantis tarpusavio santykis išsiskyrė. Bendrojo ugdymo mokytojų tarpe buvo aiškiai juntama, jog bendruomenėje vyrauja geras, šiltas ir pasitikėjimu pagrįstas santykis: *Tikrai sutariam, sugyvenam, tiek su savo valdžia, tiek visus kolektyvus. Ir vienas kito palaikymas ir pasitikėjimas yra būtinas.* (M1); *Gal toks netgi ryšys daugiau ne vien kaip bendradarbis, o tai vat. Būnam tose pačiose atostogose, tai jeigu sakyčiau, kad pasiilgsti savo bendradarbių, tai reiškia, kad geras ryšys.* (M2); *Man atrodo, kad [ryšys] labai geras. Mes toje pačioje kaip sakant. Sirtyje dirbam, tai pasiklausiam, pasipasakojam, kaip ten vienam ar kitam sekėsi.* (M3). Kitaip turimą ryšį su aplinka įvardijo informantai, kurie turi didesnę tiesioginę patirtį dirbant ir bendradarbiaujant įkalinimo įstaigos viduje. Čia atsirado juntama atskirtis tarp žmonių, tiesiogiai dirbančių su resocializacija ir kitų, su šiuo procesu tiesiogiai nesusijusių pareigūnų. Gerą tarpusavio santykį palaikė tiek resocializacijos specialistai skyriaus viduje (*Resocializacijos skyrius savo darbuotojus priima gana draugiškai ir jeigu tu paprašysi pagalbos, jiniai tau bus suteikta.* (U2)), tiek tarpusavyje savanoriai (*Labai čia pas mus būna fainas, fainas vibe'as.* (S1)). Draugiškas ryšys mezgamas ir tarp savanorių bei resocializacijos specialistų: *Iš*

visų resocializacijos darbuotojų yra interesas, kad mes ateitumėm ir kuo toliau, tuo labiau kuriasi ir tie asmeniniai ryšiai tarp mūsų ir ten tų užimtumo specialistų, kas irgi padeda tiesiog ir neformaliai pakomunikuoti, ir kažkokias iniciatyvas suorganizuoti labai padeda. (S1). Deja, to pačio negalima pasakyti apie santykį su kitais įkalinimo įstaigoje esančiais skyriais. Tiek Užimtumo skyriaus darbuotojų, tiek savanorių tarpe santykyje su įkalinimo įstaiga yra jaučiama įtampa (*Saugumo, pavyzdžiui, darbuotojai į savanorius prastai žiūri. Tai kartais ten yra buvę, kad savanoriai, nu, pasidalina, kad gavo kažkokių replikų, labai nefainų.* (S1); *Yra kitas santykis tarp resocializacijos darbuotojo ir saugumo skyriaus darbuotojo. Ten tikrai gali žiūrėti taip kreivai į tave.* (U2)). Neabejotina, jog skirtingose įkalinimo įstaigose vyrauja skirtinga darbuotojų specifika, tad sunku būtų tvirtai teigti, jog tokia atmosfera tvyra kiekvienoje įstaigoje – vis dėlto, atsižvelgiant į totalių institucijų specifiką, tokio spėjimo tikrai negalima atmesti. Įkalinimo įstaigos aplinkoje, tarp darbuotojų galima netgi pastebėti santykius, primenančius ir nuteistųjų santykius, kai tam tikri toje socialinėje erdvėje nepriimtini veiksmai žeidžia darbuotojo reputaciją: *...psichologo paslaugomis labai daug kas bijo naudotis, nes bijo, kad nukentės jų reputacija, kaip pareigūno arba darbuotojo. <...> nuo to gali nukentėti tavo tiesiog įtaką darbe.* (U2). Čia galime įžvelgti teorinėje dalyje Patrie (2017) minėtą mokytojų, dirbančių totaliojo insitucijoje, žmogiškojo identiteto įkalinimo įstaigoje praradimą – atsižvelgiant į tai, jog tiek bendrojo ugdymo mokytojai, tiek užimtumo specialistai ir savanoriai savo veiklas atlieka toje pačioje įkalinimo įstaigos erdvėje, juntama svarbi darbuotojų ir bendradarbių įtaka ir prisitaikymas prie įkalinimo įstaigos moralinių normų.

Šiuo atžvilgiu galime teigti, jog bendrojo ugdymo mokytojai, kuriems su įkalinimo įstaiga tenka susidurti rečiau, turi pranašumą – nejaučiant tokio aplinkos spaudimo, lengviau išlaikyti motyvaciją, užtikrinti tęstinumą. Tą galima pajusti ir tame, jog bendrojo ugdymo mokytojų tarpe yra retesnė darbuotojų kaita (*Šiek tiek keitėsi per 14 metų tas kolektyvas, bet dabar daugiau mažiau kažkaip apsisistos tas pats* (M2)), kai tuo tarpu įkalinimo įstaigos viduje esančių specialistų kaita yra nemaža (*Darbuotojai palyginus dažnai keičiasi...*(E)).

Pokalbių metu, kaip mokytojo veiklos ir asmenybės elementas, išryškėjo ir mokytojo ir mokytojo santykio svarba ugdymo procese – nesvarbu, ar tai būtų formalus, ar neformalus ugdymas, visi informantai pabrėžė, jog veiklos metu neužmezgus santykio su nuteistaisiais, procesas negalės vykti. Šis santykis yra dvilypis. Visų pirma – tai reikalingas **pasitikėjimo santykis**, kuris yra svarbus tiek iš mokytojo, tiek iš mokinio pusės, ir kurio svarba buvo juntama visų informantų – tiek mokyklos mokytojų: *...jie būna susikaustę, žiūri iš tų papildų. <...> būna viskuo nepasitikintys, ar ne? Tai o paskui apšyla, <...> bet aš galiu tą patį, turbūt, pasakyti apie save.* (M3); tiek užimtumo specialistų: *Jie tikrai renkasi pagal tai, su kuo jiems yra malonu bendrauti, kas jaučiasi, kad juos supranta...* (U2). Neužmezgus pasitikėjimu grįsto santykio, iššūkių kyla ir savanorių veiklose: *Tarkim mes dabar <...>*

kalėjime susiduriame su iššūkiais. <...> savanoriaujant kalėjime labai svarbus nuoseklumas ir pastovumas, regularumas. Tai ateiti geriausia ateiti kiekvieną savaitę, nes tada tikrai ryšys užsimezga. (S1).

Kita šio santykio reikšmė yra atsirandanti **bendradarbiavimo** kokybė. Geriau susipažinus su nuteistuoju yra lengviau įvertinti jo poreikius ir pagal poreikius individualizuoti veiklas. Formalųjį ugdymą teikiančių mokytojų atveju, tai leidžia jiems sudaryti sąlygas tam tikroms norimoms veikloms: *Jeigu matom žmogus tikrai nori, yra meniškos sielos žmogus ir nori kažkurioj vietoj save tikrai realizuoti, tai mes tikrai sudarome su galimybes. (M1).* Užimtumo specialistams pažintis su nuteistaisiais yra ir oficiali pareigų dalis, siekiant įvertinti jų poreikius ir galimybes: *tu ji turėtum pažinti kaip žmogų, suprasti, kas jam gali patikt, kas ne... (U2).* Savanorių privilegija šiuo atžvilgiu yra ta, jog jie, pažindami nuteistąjį, turi ypač didelę laisvę atliepti išreikštą specifinį poreikį. S1 pasidalino atvejais, kai šis užmegztas pažinimas leido sukurti tam tikras, aktualias veiklas: *Viena iš savanorių sužinojo, kad vienas kalintis vyras <...> kad jis kuria muziką, rašo tekstus, <...> ji pažinojo kažkokį muzikos ir pritraukė tada tą žmogų savanoriauti ir kartu <...> sukūrė žiauriai šiaip gerą gabalą dainos. Kartu vat, su tuo nuteistuoju. Ar taip pat išgirdau, kad vienas veiklos dalyvis, ta astrofizika, domisi <...> tai va pavyko tą dalelių fiziką pakviesti į veiklą... (S1).*

Teorinėje dalyje atsiskleidė **profesionalumo išlaikymo** santykyje problematika. Ekspertė, apibrėždama šios problematikos įkalinimo įstaigoje specifiką, įvardijo, *jog yra labai siauros profesionalumo ribos (E)*, nurodydama, jog tam tikri veiksniai, kurie laisvėje nekeltų klausimų, įkalinimo įstaigoje gali atrodyti visiškai kitaip. Kalbinti įkalinimo įstaigoje dirbantys informantai, puikiai suvokė santykių profesionalumo išlaikymo svarbą: *Atitinkamas bendravimas turėtų būti irgi išlaikomas. Tas, sakykim, ne draugo. (M1); Mentorius vat kad mentorius jis tai tai yra pakankamai familiariu, bet išlaikant tam tikras tam tikrus formalius rėmus. (U2).* Vis dėlto, galima pastebėti, jog apie ryšio formalumo išlaikymą neužsiminė savanoriai – iš jų minčių, lyginančių santykį su draugais tiek iš savo, *(Jaučiuosi, kad aš važiuoju ten ne savanoriauti, o važiuoju tiesiog su savo draugais susitikti. (S1))*, tiek iš nuteistųjų pusės *(...veiklų dalyvės kažkaip irgi išsireiškė, kad ateina kaip pas artimą. (S1))* galima nuspėti, jog santykis tarp savanorio ir nuteistojo tam tikrais atvejais yra artimesnis ir šiltesnis. Čia vėl išryškėja savanorių, kaip žmonių, teikiančių emocinį palaikymą svarba. Ir nors, kaip pastebi ir U1, šis mažiau apibrėžtas savanorių ryšys kelia didesnę pažeidžiamumo riziką *(savanoris <...> jisai labai lengvai gali būti pažeidžiamas. (S1))*, svarbu turėti omenyje, jog bent jau kalbintos organizacijos savanoriai, prieš eidami į įkalinimo įstaigą, dalyvauja mokymuose apie ribų brėžimą; galimybę savanoriams dalyvauti panašiuose mokymuose suteikia ir pati Kalėjimų Tarnyba.

Informantų atsakymai leidžia suprasti, jog pasitikėjimo ryšys yra itin svarbus mokymosi proceso elementas, be kurio procesas gali netgi neįvykti. Klausimą svarsčiusi ekspertė kaip svarbiausią

aspektą išskėlė proceso sistemingumą ir nuoseklumą, tad galima kelti klausimą – kokią reikšmę nuteistajam turi ryšys su mokytoju? Į šį klausimą atsakymai gali būti keli. Visų pirma, bet kokio dialoginio ugdymo procese – nesvarbu, ar jis vykėtų laisvėje, ar įkalinimo įstaigoje – pasitikėjimu grįstas ryšys motyvuoja šiame procese aktyviai dalyvauti. Vis dėlto, žvelgiant būtent iš nuteistųjų perspektyvos – atsižvelgiant į tai, jog iš mokytojo jie tikisi supratingumo, nori, kad nebūtų teisiami ir smerkiami – pasitikėjimo ryšys yra vienas iš esminių dalykų, leidžiančių nuteistajam pereiti iš „nusikaltėlio“ į „mokinio“ vaidmenį. Tad prieš pradedant mokymosi procesą nuteistajam yra svarbu įsitikinti – kurį identitetą jam priskiria mokytojas? Pajutus, jog toje specifinėje erdvėje mokytojas jam suteikia būtent mokinio vaidmenį, nuteistasis gali ir pradėti elgtis kaip mokinys – tuomet gali pilnavertiškai prasidėti ir mokymosi procesas. Tad svarbus yra ne ryšys su konkrečiu žmogumi, bet tai, jog užmegztas ryšys įtvirtina naują nuteistojo kaip mokinio identitetą.

Kokybė ir jos vertinimas

Tam tikra prasme tiek resocializacijos, tiek švietimo kokybę ir sėkmę įvertinti yra sunku – tai yra procesai, susidedantys iš įvairiausių matomų bei nematomų faktorių. Vis dėlto, verta pažvelgti į tai, koks kokybės vertinimas įkalinimo įstaigose yra vykdomas apskritai.

Neabejotiną įtaką švietimo veiklų kokybei turės veiklas vedančiųjų patirtis ir **kvalifikacija**. Bendrojo ugdymo mokytojams keliami reikalavimai yra pedagoginis išsilavinimas bei andragogo pažymėjimas, taip pat nepriekaištinga reputacija. Nors specifinių mokymų dirbant su nuteistaisiais nėra teikiama, nėra aiškus ir tokių mokymų poreikio buvimas – apžvelgiant ankstesnius mokytojų atsakymus, galima teigti, jog šiuo aspektu svarbiau yra asmeninės mokytojo savybės ir požiūris, nei kažkokie specifiniai įgūdžiai. Anot informantų, bendrojo ugdymo mokytojams yra suteikiamos visos galimybės kelti kompetencijas ir kvalifikacijas: *Tikrai, tiesiog, na, visos sąlygos tobulėti mokytojui, kaip siekti kvalifikacinės kategorijos kaip mokytojui tobulėti seminarai, konferencijos.* (M1); *Būna kokie psichologiniai mokymai.* (M3). Atsižvelgiant į tai, galima teigti, jog bendrojo ugdymo mokyklose dirba pasiruošę, kvalifikuoti mokytojai.

Šiek tiek kitokią situaciją matome užimtumo specialistų tarpe – jiems keliami reikalavimai yra mažesni: *...visiškai minimalūs reikalavimai, turi turėti aukštąjį išsilavinimą, net nesvarbu, kokios srities. Būti aišku, pilnametis ir nepriekaištingos reputacijos.* (U2) Tad čia iškyla didesnis poreikis specialistui turėti tam tikrų asmeninių savybių, nuo kurių priklausys veiklų kokybė: *kadangi užimtumo specialistai ir patys taip pat veda veiklas, tai vis dėlto turėtų turėti tam tikrų profesinių žinių, kad galėtų vesti savo užimtumus.; vėlgi mokėti gebėti, reflektuoti ir padėti reflektuoti kitam yra vienas iš tų savybių. Man atrodo, kad. Ganėtinai reta, galbūt savybė tai. Tikiu, kad yra taip retai daroma kalėjime.* (U2) Užimtumo specialistams nėra sudarytos galimybės ir savo kompetencijas

kelti: *Tikrai niekas į tokius, kokias konferencijas ir mokymus nesiūlo, neveda tokių dalykų, ko manau, aišku, kad būtų naudinga.* (U2).

Daugiausia klausimų, turbūt, kelia menkiausiai įformintų aktorių – savanorių kvalifikacijos. Pačios Lietuvos Kalėjų Tarnybos iškelti reikalavimai savanoriams yra neapibrėžti - „LKT kalėjimai turi siekti, kad į savanorišką veiklą būtų įtraukta kuo daugiau asmenų, turinčių savanoriškos veiklos patirties ar šiai veiklai atlikti reikalingų kompetencijų.“ (Savanorių tvarkos aprašas) Tad pareiga įvertinti savanorių kompetencijas tenka savanorių kuratoriams, kas yra įmanoma, tik jei savanoriai yra ne pavieniai, o organizacijos dalis. Pokalbiai su savanoriais informantais parodė, jog organizacija, kuriai jie priklauso, stengiasi ir siekia nuolat kelti savanorių kompetencijas ir veiklų kokybę – yra vykdomos atrankos, kuriose atsižvelgiama į motyvaciją ir asmenines savybes, vykdomi mokymai, kurių metu savanoriai praktikuoja veiklų vedimą, refleksiją. Vis dėlto – Lietuvoje savanoriauti į įkalinimo įstaigas eina tiek organizacijos, tiek pavieniai savanoriai, tad įvertinti jų kompetencijas yra itin sunku; net minėtos organizacijos viduje savanoriams pritrūksta kompetencijų užtikrinti kokybę: *Būna nebent kartais būna išgirstam <...> kad kartais ateina savanoriai ir nu vat. Patys nelabai žino, ką daro.* (S1).

Apčiuopiamesnis yra **konkretus vertinimas**, kuris bendrojo lavinimo mokykloje jis vykdomas pažymiais, užimtumo specialistų vedamose veiklose – žodiniu formatu: *...yra vertinimai, kaip nuteistiesiems sekėsi programos metu dalyvauti.* (U1). Vis dėlto, sunku yra įvertinti, kaip toks formalus vertinimas atspindi pačių veiklų kokybę, ypač atsižvelgiant į informantų patirtis, rodančias, jog ne visada toks vertinimas būna atliekamas skaidriai ir tikslingai: *...įsiregistravau į mokyklą. <...> aš tik užsiregistravau ir nė kart nebuvau nuėjęs. Bet aš buvau perkeltas į kitą klasę.* (S2). Ypač resocializacijos kontekste, yra svarbu vertinimą vykdyti ir per refleksiją, siekiant įvertinti įsisavintas žinias. Tą supranta tiek neformalias veiklas vedantys informantai: *būtent per refleksiją, nu, tos žinios būna įgaunamos* (S1), tiek mokyklos mokytojai: *aš pati klausiu jų asmeniškai: o kaip tau atrodo? Na, kaip tu įsivertintum savo darbą.* (M3). Vis dėlto, šioje vietoje kyla savų iššūkių – visų pirma, informantai pažymi ir tai, jog ne visi įkalinimų įstaigų darbuotojai mato refleksiją kaip būtinybę; taip pat, dažnai tam paprasčiausiai pritrūksta veiklos laiko.

Veiklų kokybę gali įvertinti ir patys nuteistieji, pateikdami savo **atsiliepimus**, kas yra būdinga neformalioms veikloms ir jų organizavimui: *Surenka informaciją iš tos grupės, kas patiko, kas ne tiek patiko ir pagal tai pasikoreguoja veiklas kitam kitam pusmečiui ir šitas labai veikia.* <...> Tai padeda geriau suprasti pačių nuteistųjų norus ir poreikius, kas lemia didesnį įsitraukimą. Savo ruožtu didesnis įsitraukimas ir didesnės prasmės matymas kelia ir veiklų kokybę.

Turbūt aiškiausiai švietimo veiklų kokybę įvertinti padeda **sėkmės istorijos**, parodančios tiesioginę veiklų naudą, ar tai būtų profesijos įgavimas: *sako, aš, kai pabaigiau kompiuterinio raštingumo pradžiamokslį, reikėjo nuteistųjų bibliotekoje darbuotojų. Kadangi aš buvau pabaigęs <...> aš pasakiau, kad pas jus pabaigiau ir aš gavau darbą.* (U1), ar užtikrintas įkalinimo įstaigoje pradėtų mokslų tęstinumas: *<...> jį pradėjau mokyti, o paskui jau jisai ateina į suaugusių mokyklą į skyrių pabaigti. <...> Darbą susirado, su šeima gyvena. Pabaigė tuos mokslus, egzaminus išlaikė.* (M3). Savanorių tarpe pasirodė ir atvejis kur, įkvėpta savanorių, perėjusi į Pusiaukelės namus savanoriauti pradėjo ir pati nuteistoji – tad kartais veiklų kokybę ir reikšmę atspindi ne tiesioginis jų turinys, o tai, jog leisdamos nuteistiesiems pasijusti visuomenės dalimi, edukacinės veiklos padeda ir integracijai išėjus į laisvę.

Iššūkiai

Iš pokalbių paaiškėjo, jog įkalinimo įstaigose mokytojai, užimtumo specialistai bei savanoriai susiduria su įvairiais iššūkiais. Kai kurie iš šių iššūkių yra bendri visiems, kai kurie – unikalūs kiekvienai pozicijai. Tad užbaigiant pokalbių analizę, verta šiuos iššūkius apibendrinti.

Vienas iš iššūkių, aktualiausias įkalinimo įstaigose dirbantiems užimtumo specialistams tenkantis ypač **didelis darbo krūvis**: *Paskutiniu metu tas krūvis kraunamas ir kraunamas ir kraunamas - kas negeba arba neatlieka, užimtumo specialistas tą padarys.* (U1). Nors paskelbtos statistikos apie įkalinimo įstaigose dirbančių specialistų skaičių nėra, tendencija institucijose, kuriose dirba pačios užimtumo specialistės yra ta, jog vienam užimtumo specialistui tenka santykinai apie šimtą nuteistųjų. Dėl to kenčia darbo kokybė – mažėja veiklų pasiūla, užimtumo specialistai fiziškai nepajėgia išpildyti visų savo darbo funkcijų, tarp jų – nuteistųjų poreikio įvertinimo: *Tai tada, kai tu esi pavargęs ir užkrautas biurokratija, žinoma, kad tu nebeturi laiko pasikviest nuteistojo į kabinetą, nueit pats pas jį pakalbėti, papasakot <...> ir nuteistieji tiesiog bando išgyvent, bet lygiai taip pat ir darbuotojai jie tiesiog bando išgyvent šią darbo dieną, nes jinai yra pilna visko ir dideliu lėkime.* (U2).

Resursų ir personalo trūkumas juntamas ir kitiems su įkalinimo įstaiga dirbantiems informantams – tiek savanoriams: *Visos institucijos nori, kad mes kažką joms darytumėm, bet kad mums finansuotų visa tai, tai nenori tai vat čia problema kyla.* (S1), tiek kitiems įkalinimo įstaigos darbuotojams: *...bendrauja su žmonėmis, kaip jie mato tą išėjimą į laisvę... Vėlgi, labai dažnai tam trūksta išteklių, tam trūksta žmonių ir tas nebūtinai yra vykdomi sistemingai, taip pat nėra vertinamas to proceso, nu, kažkaip, kokybė arba veiksmingumas.* (E), tad akivaizdu, jog tai yra bendra visos įkalinimo įstaigų sistemos problema. Toks resursų trūkumas suduoda ištis didelį smūgį resocializacijos kokybei – trūkstant specialistų mažėja veiklų pasiūla bei kokybė, nėra galimybės įvertinti nuteistųjų poreikius. Kadangi resocializacijos procese svarbus yra visų specialistų

bendradarbiavimas ir indėlis, dėl tokio resursų trūkumo kenčia ir visas resocializacijos procesas. Tai, jog įkalinimo įstaigose trūksta specifinių veiklų pastebi ir užimtumo specialistė: <...> *labai apčiuopiamų įgūdžių, kaip finansinis raštingumas, anglų kalba, lietuvių kalba, tiesiog, ir ten kokia nors gramatika, kompiuterinis raštingumas ir visi šitie dalykai kur tu... Realiai tau jų reikės.* <...> *Ir šitų veiklų, beje, labai trūksta jų.* (U2), tą pažymi ir ekspertė: *ypatingai neformalus ugdymas, jisai yra pagal tai, kas yra prieinama, kas nori, ką savanoriai yra pasirengę padaryt – nu tai ir daro.* (E). Tai atskleidžia, jog kol kas įkalinimo įstaigos neturi ypatingai didelės galimybės atkreipti dėmesį į veiklų kokybę.

Resursų trūkumas jaučiamas ne tik neformalųjį ugdymą teikiančių informantų, bet ir mokyklos mokytojų; tarp mokytojų yra juntama, jog suaugusiųjų mokymas yra nuvertinamas ministerijos lygmeniu: *Pats švietimas nežiūri į suaugusių švietimą labai rimtai, jo visas dėmesys yra skiriamas* <...> *paprastosioms mokykloms, <...> o mes tokie visada jaučiamės kažkaip nustumti į galą.* <...> *Nėra tokio pastovumo, bet visus 14 metų taip tas dalykas ir jaučiasi, kad vat, kad tie, kurie dirba su suaugusiais... Jūs vis tiek neprilygstat būtent paprastai mokyklai.* (M2). Anot mokytojo, tai jaučiama finansavimo trūkumu, mažesniu suteiktų pamokų skaičiumi.

Dėl resursų trūkumo kenčia ir nuteistieji, turintys tam tikrų specialiųjų poreikių – užsieniečiai ar turintys negalią: *...dalis žmonių patiria atskirtį, pavyzdžiui, dėl kalbos barjero.* <...> *tiems, kurie yra prastai matantys, <...> jeigu žmonės juda mažiau, <...> proto negalių turintiems, <...> kurie turi įvairių sutrikimų ir kuriems užimtumo veiklos <...> būtų labai svarbios, jiems yra neprieinamos dėl to, kad nėra. Jas sunkiau yra pritaikyti, reikia specialistų, <...> jos yra neprieinamos dėl lėšų stokos, dėl personalo stokos ir panašiai.* (E) Šiems nuteistiesiems, kurie negali dalyvauti formaliajame mokymėsi, neformalios veiklos yra ypač svarbios.

Kaip jau minėta, esant žmogiškųjų išteklių trūkumui, kenčia ir nuteistųjų **poreikių įvertinimas**. Poreikių įvertinimas ypač svarbus ir dėl to, jog, užimtumo specialistų teigimu, patys nuteistieji savo poreikį įvertina sunkiai. Tai nėra ypač didelis iššūkis formaliajame ugdyme – tai yra jau suplanuotas procesas, kuriame galime tik pasirinkti dalyvauti; kita vertus, užimtumo specialistų atsakomybė yra planuoti veiklas būtent pagal poreikį. Įvertinti poreikį iš šalies, dėl resursų trūkumo įkalinimo įstaigose, yra sudėtinga. Deja, savo poreikių aiškiai nebūna išsiginčinę ir patys nuteistieji: *... kokio jūsų užimtumo norit? O jų atsakymas – nežinau, ir taip aš jam pasakau, o jūs suprantat, sakau, iš kur mums žinoti, jeigu jūs patys negalit į tą klausimą atsakyti, tai jūs pirmiausia turite žinoti, ko norit.* (U1); *...labai sunku įvardinti jų poreikį, nes jie patys jo įvardinti negali ir tada nesisinori kažkaip už juos spręsti.* (U2). Įkalinimo įstaigai bandant įvertinti poreikius neatsižvelgiant į pačių nuteistųjų norus, veiklos bus neįtraukiančios ir nekokybiškos: *...padarė apie CV rašymą užsiėmimą, kur šiaip tai kalėjimai sako, jo jo, čia to CV labai reikia, bet ten niekam nebuvo įdomu, labai nesuėjo.* (S1)

Poreikių įvertinimas susiduria su kliūtimi ir dėl Ashcroft (2008) minėto nuteistųjų nuvertinimo, kurį įžvelgia ir užimtumo specialistas: *<...>Ta kokybė krenta, todėl mes truputį gailim nuteistųjų iš tos pusės, kad mes juos nuvertinam. Įsivaizduojam, jog jie geriau ir neišmoks, geriau nepadarys.* (U2).

Iššūkis, kuris pasirodė bendras visiems – **bendradarbiavimas su kitomis įkalinimo įstaigos šakomis**, kurios atima laiko formaliojo mokymo procesuose: *...mes turim bendradarbiauti tiek su kalėjimo darbuotojais, tiek su anksčiau minėtais resocializacijos skyriais, tiek su saugumo valdymo ir tas vat šiek tiek gal ir apsunkina, nes labai daug- daug tų atšakų gaunasi.* (M2), tiek užimtumo veiklose: *...ką norėtų daryti resocializacijos atstovai neleidžia saugumo valdymo atstovai, nes jie tame mato galimybę kur nuteistieji gali pradėti sukčiauti, dalintis daiktais ar kažką slėpti ir panašiai. Kas labai apsunkina, tą bendradarbiavimą.* (U2). Bendradarbiavimo trūkumas lemia ir kokybės kritimą formaliajame ugdyme: *Tie, kurie atlieka, būsimieji kameros tipo patalpose, tai ten labai labai prasta situacija. Mokytojai ateina retai, kartais mokinys mokytojo nemato mėnesį. Tai apie kokią pamoką mes galime kalbėti.* (U2). Kaip pažymi specialistė, to priežastis yra ta, jog kameros tipų patalpose kiekvieną nuteistąjį į pamoką reikia kvieisti po vieną, kas užtrunka ilgą laiką. Čia vėlgi grįžtama prie resursų trūkumo – įkalinimo įstaiga paprasčiausiai neturi resursų tą daryti su kiekvienu nuteistuoju. Informantų teiginiai patvirtina ir Aleknevičienės ir Kalinauskaitės (2023) teiginį, jog įstaigose saugumo užtikrinimas, o ne resocializacija, yra laikoma prioritetiniu tikslu – Foucault (1975) apibrėžtas militaristinis įkalinimo įstaigų režimas vis dar išlieka stiprus ir gajus.

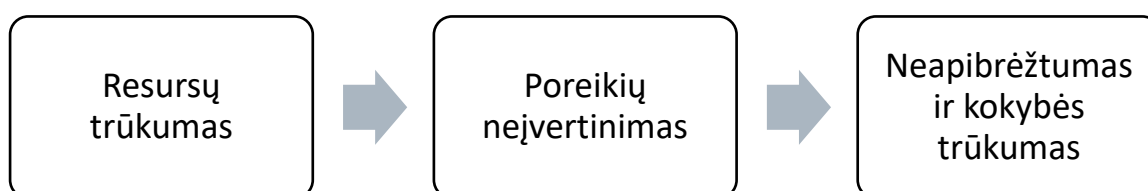
Įstaigos požiūryje atsiskleidžia ir **neigiamas pačios įstaigos požiūris** į užimtumo veiklas, ypač tas, neformaliai vykdomas užimtumo specialistų bei savanorių – šios veiklos ir jų reikšmė yra nesuprantama ir nevertinama: *Daug kas man atrodo mano, kad užimtumo specialistas nėra pakankamai svarbi specialybė. <...> Ne visur norima pripažinti savanorių veiklą [reikšmę], kaip prisidedančių prie resocializacijos proceso.* (U2). Vis dėlto, verta pažymėti, jog tiesioginį neigiamą įstaigos požiūrį – neigiamas replikas, demotivaciją – išskyrė tik užimtumo specialistai ir savanoriai, kas leidžia daryti prielaidą, jog mokyklos mokytojai yra apsaugoti nuo įtraukimo į neigiamą įkalinimo įstaigos kultūrą ir terpę, kuri, kaip jau buvo galima pastebėti, vyrauja tarp ten esančių pareigūnų ir darbuotojų.

Tam tikrų poreikių atliepti neleidžia įkalinimo įstaigos specifika. Štai formaliojo ugdymo mokytojai nurodo, jog nuteistieji išreiškia poreikį kompiuterinio raštingumo, informacinių technologijų kursams, kurių mokykla suteikti negali dėl įstaigos apribojimų: *informacinės technologijos, bet tai jos yra ribojamos grynai.* (M1).

Apklausiant pokalbio dalyvius, išryškėjo ir bendra **neapibrėžtumo** problema įkalinimo įstaigose. Ją buvo galima pajusti įvairiose srityse: užimtumo specialistų darbe: *...užimtumo specialistai iš vis dar*

yra labai labai nauja specialybė <...> dar niekas nežino, kas jie yra ir kaip su jais elgtis. (U2), tiems tam tikrose įkalinimo įstaigos normose: ...jie va taip, labai irgi subjektyviai sprendžia pagal save. Tai (tam tikros uždraustos priemonės) nėra kažkaip reglamentuojama įstatymiškai. (U2), taip pat ir resocializacijos procesuose: ne visur norima pripažinti savanorių veiklą, kaip prisidedančių prie resocializacijos proceso <...> Tai man atrodo, kad reikėtų įkalinimo sistemai susitarti pagaliau, kokios veiklos, jų manymu, yra resocializacijos, kokios nėra, nes dabar truputį, vėlgi, kiekvienas pareigūnas sprendžia pagal save ir tada atsiranda subjektyvuma – patinka, nepatinka ir tokie visiškai neracionalūs neargumentuoti dalykai. (U2). Pagrindinę šio neapibrėžtumo priežastį galima įvardyti kaip aiškaus užsibrėžto tikslo trūkumą: Nėra aiškos strategijos, apie ką tas švietimas kalėjime yra todėl, kad... Nėra jokio sisteminio poreikių vertinimo. (E). Tad ir čia, vėlgi, yra grįžtama prie poreikių vertinimo ir, kaip buvo galima pamatyti, neįvertinimo. Kaip įvertina ekspertė, toks neapibrėžtumas, taip pat ir personalo trūkumas, lemia ir tęstinumo nebuvimą: <...> tik ir yra tas užimtumas vat, kaip laisvėje yra, kad eini į kiną, o čia tau kažkas ateina ir pamokų būgnais 2 kartus per savaitę, ir paskui yra jau kita veikla, ir vėlgi kita veikla, tai tas yra daugiau tokiame trumpalaikiam malonumui patirti ir ir tiek negu, kad nu, kad kažkoku tai sisteminga įgūdžius formuojanti veikla. (E).

Iššūkių, kylančių įkalinimo įstaigose vykstančiame švietime analizė parodė tai, jog nors įvairūs informantai susiduria ir su tam tikrais specifiniais, unikaliais iššūkiais, daugumos kylančių iššūkių priežastys yra kylančios viena iš kitos – tai yra resursų trūkumas ir nuteistųjų poreikių neįvertinimas, kuris lemia švietime egzistuojantį neapibrėžtumą ir kokybės trūkumą. Ekspertė poreikių įvertinimą pabrėžė kaip pagrindinį kriterijų, pagal kurį turėtų būti formuojamas ir įkalinimo įstaigų švietimas; tad dėl resursų trūkumo poreikio neįvertinus, atsiranda neaiškumas ir neapibrėžtumas, griaunantis švietimo ir resocializacijos kokybę. Tad didžiąją dalį įkalinimo įstaigoje vykstančio švietimo problemų, galima apibendrinti tam tikra grandinine reakcija:

Diskusija

Tyrimo analizė atskleidė, jog į įkalinimo įstaigose vykdomą švietimą specialistai ir savanoriai žvelgia iš įvairių, unikalių perspektyvų, kurias ateityje verta paanalizuoti plačiau ir giliau.

Atliekant tyrimą, buvo susidurta su tam tikrais ribotumais – buvo sudėtinga surasti didesnę kiekį tam tikrų specifinių grupių informantų, taip pat nebuvo galimybės apklausti nuteistųjų, šiuo metu pačių esančių įkalinimo įstaigose. Tai gali būti ir tolimesnio tyrimo kryptys – apklausti didesnę kiekį informantų, arba apklausti ir įsigilinti į pasirinktos tik vienos specifinės grupės patirtis. Taip pat, siekiant išsiaukti gilesnes patirtis ir refleksijas, gali būti vertinga tyrimą atlikti ir panaudojant grupinės diskusijos metodą. Atsižvelgiant į tai, jog Lietuvoje nuteistųjų, tad ir resocializacijos poreikį turinčių asmenų skaičius, yra didelis, o apibrėžtumo resocializacijos ir švietimo procesuose yra mažiau, nei reikėtų tikslingam jų vykdymui, ši tyrimų kryptis šiuo metu yra tikrai aktuali ir turi išplėtojimo galimybių.

Aptariant tyrimo rezultatus, vertinga yra paminėti ir pačios tyrėjos poziciją ir įsitraukimą į tyrimo lauką – pati tyrėja tam tikrą laiką kaip savanorė dalyvavo tiek bendrose, tiek savo vedamose įkalinimo įstaigos veiklose. Tai leido artimiau susipažinti su įkalinimo įstaigų sistema, jose tvyrančia atmosfera, ten dirbančiais darbuotojais, nuteistaisiais ir savanoriais. Būtent tiek tiesioginės tyrėjos, tiek iš kitų išgirstos patirtys leido suprasti, jog įkalinimo įstaigų vidus, kad ir kokie pozityvų pokyčių nešantys projektai būtų vykdomi viešai, vis dar neatrodo taip, kaip, galbūt, gali pasirodyti analizuojant jų veiklą tik teoriniu lygmeniu. Būtent ši patirtis, siekis atskleisti įvairių specialistų patirtis ir požiūrius bei atrasti iš vidaus matomas įstaigų problemas lėmė ir šios temos pasirinkimą. Kaip nurodo ir ekspertė: *Teoriškai mes turim kaip ir viską, bet...* (E)

Informantų atsakymai atskleidė, jog įkalinimo įstaigose vykdomas švietimas ne visada atitinka teoriniame lygmenyje nurodytus standartus, nuteistųjų poreikių neįvertinimas lemia tai, jog jo tikslai nėra visiškai apibrėžti. Šį neapibrėžtumą taip pat galima susieti ir su bendra Lietuvos švietimo sistemos problematika – Želvys, et. al (2020) kalbėdamas apie Lietuvos švietimo politiką įvardija, jog aiškos vizijos trūksta visai bendrai švietimo politikai.

Išvados

Teorinė analizė atskleidė, jog įstatymiškai Lietuvoje yra sudarytos sąlygos tiek formalaus, tiek neformalaus švietimo, vieno esminio resocializacijos proceso elementų, vykdymui. Kiekvienas nuteistasis turi teisę dalyvauti bendrajame, profesiniame ir aukštajame ugdyme. Įkalinimo įstaigose dirba užimtumo specialistai, kurie, savo jėgomis ir bendradarbiaudami su savanoriais vykdo (arba turėtų vykdyti) įvairias neformalias, švietėjiškas veiklas.

Palyginus Lietuvoje ir Norvegijoje vykdomą švietimą, abi šalys remiasi *importo* modeliu, kuomet formalųjį švietimą įkalinimo įstaigose teikia mokytojai iš viešojo sektoriaus. Vis dėlto, šio modelio taikymo efektyvumas priklauso nuo pačios valstybės. Norvegijoje šis modelis yra taikomas plačiau, įtraukiant ne tik formalias švietimo institucijas, bet ir kitas švietimo funkciją atliekančias institucijas (pavyzdžiui, bibliotekas), kas parodo tvirtesnę sisteminių požiūrį į įkalinimo įstaigose vykdomą švietimą ir resocializaciją. Lietuvoje plačiu mastu yra įtraukiamos įvairios nevyriausybinių organizacijos ir savanoriai, kas neužtikrina švietimo sisteminiu požiūriu.

Teorinė analizė taip pat atskleidė, jog švietimas prisideda prie nuteistųjų resocializacijos. Ši švietimo vertė yra susijusi ne tik su profesijos įgijimu, bet ir su tam tikrais gilesniais asmenybės ugdymo aspektais. Tiek formalus, tiek neformalus švietimas, pagrįstas abipusės pagarbos principu tarp mokytojo ir besimokančiojo, leidžia nuteistajam įgyti naują, „mokinio“ vaidmenį. Būtent šio vaidmens pagalba nuteistajam atsiranda galimybė dalyvauti resocializacijos procese, o mokytojui padėti nuteistajam atrasti savo identitetą ir vietą visuomenėje.

Tyrimas atskleidė, jog įkalinimo įstaigose vykstančiame švietime mokytojai stengiasi sukurti palankią terpę nuteistųjų tobulėjimui ir augimui, ir tame mato tikrai didelę prasmę. Švietimą įkalinimo įstaigose mokytojai mato ne kaip sausą žinių perdavimą, bet ir kaip svarbų resocializacijos elementą, kuris padeda įgyti profesiją, taip pat lavina socialinius įgūdžius ir veda į teigiamą asmenybės pokytį. Mokytojų užmegztas teigiamas santykis su nuteistaisiais sukuria teigiamą, laisvę primenančią aplinką, kuri labiau nei kitos įkalinimo įstaigos erdvės primena gyvenimą įprastoje visuomenėje – tai taip pat yra svarbus resocializacijos aspektas.

Be to, tyrimas atskleidė ir švietime egzistuojančius plyšius ir trūkumus. Didžiausias iš jų – Lietuvos įkalinimo įstaigose esamas resursų trūkumas, kuris pasireiškia darbuotojų stygiumi, nes jiems primetamas didelis krūvis, ypač užimtumo specialistams, ir finansavimo stoka. Šie faktoriai lemia, jog nėra tinkamai įvertinami nuteistųjų švietimo poreikiai, dėl ko nukenčia švietimo ir resocializacijos kokybė. Tad svarbus tikslas, į kurį turėtų būti nukreipta įkalinimo įstaigų ateities strategija – nuteistųjų švietimo tikslo išsigryninimas.

Šaltinių sąrašas

- Abdel-Salam, S. & Kilmer, A. (2022). 'A Prison Is a Prison': Perspectives From Incarcerated Men on the Therapeutic and Punitive Aspects of Halden Prison in Norway. *The British Journal of Criminology*, 63(4). 10.1093/bjc/azac054.
- Aleknevičienė, J. & Kalinauskaitė, I. (2023). Resocializacijos įgyvendinimo problemos ir galimybės Lietuvos kalėjimuose. *Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*, 26, 88-104.
- Aleknevičienė, J. ., Kalinauskaitė, I. ., & Matačiūtė, L. . (2022). Laisvės atėmimo bausmės konstravimo prielaidos Lietuvoje kritinės kriminologijos požiūriu: įkalinimo tikslų analizė. *Kriminologijos Studijos*, 9, 232-253. <https://doi.org/10.15388/CrimLithuan.2021.9.9>
- Ashcroft, R. (2008). Training Specialist Teachers for a Total Institution: The Ecology of Identity. Iš Wright, R. (Red.), *In the borderlands: learning to teach in prisons and alternative settings*. (p. 164-179)
- Baldursson, E. S., & Vuokko, K., & Kirsti, K., & Torfinn, L., & Mäki, M., Svensson, S., & Kaj, R.. (2009). Nordic Prison Education. Nordic Council of Ministers. <https://doi.org/10.6027/tn2009-536>
- Behan, C. (2008). From Outside to Inside: Pedagogy Within Prison Walls. Iš Wright, R. (Red.), *In the borderlands: learning to teach in prisons and alternative settings*. (p. 119-135)
- Berger, P. L., & Luckmann, T. (1999). *Socialinis tikrovės konstravimas*. (A. Radžvilienė, Vert.). Pradai. (Originalas publikuotas 1966 m.)
- Berglund, J., Bjursell, C., & Hugo, M. (2025). Research on education in prisons: a scoping review. *International Journal of Lifelong Education*, 1–14. <https://doi.org/10.1080/02601370.2025.2465740>
- Bourdieu, P. (1983). The Forms of Capital. In J. G. Richardson (Ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (pp. 241-258). New York: Greenwood Press.
- Costelloe, A. & Warner, K. (2014). Prison education across Europe: Policy, practice, politics. *London Review of Education*. 12. 175-183. 10.18546/LRE.12.2.03.
- Degėsys, L. (2012). Reikšmės ir prasmės problema ugdymo filosofijoje ir psichologijoje. *Žmogus ir žodis*, 4, 25-30.
- Dėl Nuteistiesiems, gerai besimokantiems bendrojo ugdymo ar profesinio mokymo įstaigose, skatinti skiriamų mėnesinių piniginių išmokų dydžio nustatymo kriterijų tvarkos aprašo patvirtinimo*. 2024. 2024-12-30, TAR, Nr. 23404

Dėl nuteistųjų laisvės atėmimo bausmės resocializacijos reformos Lietuvoje koncepcijos patvirtinimo. 2021. 2021-1-7, V-454

<https://kalejimai.lrv.lt/media/viesa/saugykla/2023/10/U3h9k7ICAtw.pdf>

Denny, M. (2016) Norway's Prison System: Investigating Recidivism and Reintegration. *Journal of Student Research* 10(10): 21-37 <https://digitalcommons.coastal.edu/bridges/vol10/iss10/2>

Duguid, S. (2000). *Can Prisons Work? The Prisoner as Object and Subject in Modern Corrections*. University of Toronto Press.

Europos Komisija (2011). Prison education and training in Europe - a review and commentary of existing literature, analysis and evaluation. GHK.

Europris. Prison Education. <https://www.euopris.org/prisoneducation/>

EUROSTAT (2023, balandis). Prison statistic. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Prison_statistics

Foucault, M. (1998). *Disciplinuoti ir bausti*. (M. Daškus, Vert.). Baltos lankos. (Originalas publikuotas 1975 m.)

Goffman, E. & Lemert, C., Branaman, A. (red.) (1997). *The Goffman reader*. Blackwell Publishing.

Hawley, J., Murphy, I., Souto-Otero, M. (2013). Prison Education and Training in Europe: Current State-of-Play and Challenges.

http://www.antoniascasella.eu/nume/Hawley_UE_education_may13.pdf

Yantz, S. (2008). Borderland Negotiations: Re-presentation of Identity as a Prison Educator. Iš Wright, R. (Red.), *In the borderlands: learning to teach in prisons and alternative settings*. (p. 147-156)

Įsakymas dėl Lietuvos kalėjimų tarnybos strateginės veiklos gairių 2022-2030 m. patvirtinimo. 2024.

Liaudinskienė, G. & Leliūgienė, I. (2007). Nepilnamečių resocializacija-anachronizmas, utopija ar iššūkis šiuolaikiniams socialiniams mokslams?. *Pedagogika*, 88, 106-115.

Lietuvos kalėjimų tarnyba (2023-12-22). Negailestinga statistika: grįžtantiems po įkalinimo būtina pagalba. <https://kalejimai.lrv.lt/lt/naujienos/negailestinga-statistika-griztantiems-po-ikalinimo-butina-pagalba/>

Lietuvos kalėjimų tarnyba (2024) Bausmių vykdymo sistemos aktualioji statistika 2024 metų. <https://kalejimai.lrv.lt/public/canonical/1739357367/2075/2024%20m.%20aktuali%20statistika.pdf>

Lietuvos kalėjimų tarnybos 2025 metų veiklos planas. (2025)

https://kalejimai.lrv.lt/public/canonical/1743678619/2269/LKT_2025_m_VP.pdf

Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas (2022). <https://www.infolex.lt/ta/43563>

Lietuvos Respublikos suėmimo vykdymo įstatymas (1996). <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.24254/OnzzGiOfoE>

Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija (2011). Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas. https://www.nsa.smm.lt/wp-content/uploads/2016/02/Lietuvos-Respublikos-svietimo-istatymas_svietstrat.pdf

LR Valstybė (2024 rugsėjis). Resocializacijos skyriaus specialistas (užimtumui). <https://lrvalstybe.lt/index.php/darbas-valstybes-tarnyboje/resocializacijos-skyriaus-specialistas-uzimtumui-41156>

Mathiesen, T. (2006). *Prison on trial*. Waterside Press.

OECD Better Life Index (2025). Education. <https://www.oecdbetterlifeindex.org/topics/education/>

Patrie, N. (2017). Learning to be a Prison Educator. *Journal of Prison Education and Reentry*. 4(1): 17-23 10.15845/jper.v4i1.1045

Piepalūtė, A. (2023-05-03) Lietuvos įkalinimo įstaigos ir tvarka jose – klaikus sovietmečio paveldas. MRU. <https://www.mruni.eu/news/agne-piepalute-lietuvos-ikalinimo-istaigos-ir-tvarka-jose-klaikus-sovietmecio-paveldas/>

Ropp, P. (2008). Crossing Borders: the Problem of Professional Boundaries. Iš Wright, R. (Red.), *In the borderlands: learning to teach in prisons and alternative settings*. (p. 65-74)

Ruškus, J. & Merkys, G. (2002). Veiksmingų resocializacijos ir ugdymo metodologijų paieškos problema. Iš Merkys G., & Ruškus J., & Juodraitis A. (Red.), *Nepilnamečių resocializacija: priežiūros įstaigų psichosocialinė ir edukacinė situacija Lietuvoje*.

Sakalauskas G., Jarutienė L., Kalpokas V., Vaičiūnienė R. (2020). *Kalinimo sąlygos ir kalinių socialinės integracijos prielaidos*. Žara.

Sakalauskas, G. (2017). (Re)socializaciją skatinantis įkalinimas? Iš Sakalauskas, G. (Red.), *Bausmių taikymo ir vykdymo tarptautinis palyginimas, tendencijos ir perspektyvos Lietuvoje* (p. 159-180). Lietuvos Teisės institutas.

Sakalauskas, G., & Norvaišytė, G. (2022). Žmogaus orumą ir teises užtikrinančios kalinimo sąlygos Lietuvoje – misija (ne)įmanoma?. *Vilnius University Open Series*, 340-355.

<https://doi.org/10.15388/KSK.2022.16>

Savanoriškos veiklos laisvės atėmimo vietų įstaigose tvarkos aprašas (1996).

The World Bank (2015). *Saber Teachers Country Report*.

https://teachertaskforce.org/sites/default/files/migrate_default_content_files/saber_teachers_norway_country_report_2015_1.pdf

Tønseth, C., & Bergsland, R. (2019). Prison education in Norway – The importance for work and life after release. *Cogent Education*, 6(1). <https://doi.org/10.1080/2331186X.2019.1628408>

Tzatsis, P., Anagnou, E., Efthymios, V., Fragkoulis, I. (2019) The Profile of the Inmates' Adult Educator: A Greek Case Study. *Education Quarterly Reviews*. 2(1):122-134.

10.31014/aior.1993.02.01.45.

UNESCO (2021). *Education in Prison: A Literature Review*. UNESCO Institute for Lifelong Learning.

UNESCO (2024-10-24) Bastøy Prison Library, Norway. www.uil.unesco.org/en/articles/bastoy-prison-library-norway

Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (1948). <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.278385>

Wright, R. (2004). Care as the “Heart” of Prison Teaching. *Journal of Correctional Education*, 55(3), 191–209. <http://www.jstor.org/stable/23292135>

Wright, R. (2005). Going to Teach in Prisons: Culture Shock. *Journal of Correctional Education*, 56(1), 19–38. <http://www.jstor.org/stable/23282781>

Wright, R., & Gehring, T. (2008). From Spheres of Civility to Public Spheres: Democracy and Citizenship in the Big House (Part II). *Journal of Correctional Education*, 59(4), 322–338. <http://www.jstor.org/stable/23282598>

Wright, Randall. (2014). Identities, Education and Reentry (1): Peformative Spaces and Enclosures. *Journal of Prison Education and Reentry*. 1. 32. 10.15845/jper.v1i1.609.

Želvys, R. ., Dukynaitė, R. ., Vaitekaitis, J. ., & Jakaitienė, A. . (2020). Švietimo tikslų transformacija į rezultatų rodiklius Lietuvos ir tarptautinėje švietimo politikoje. *Acta Paedagogica Vilnensia*, 44, 18-33. <https://doi.org/10.15388/ActPaed.44.2>

Žemaitaitytė, I., & Čiurinskienė, D. (2004). Nuteistųjų požiūris į dalyvavimą socialinėse programose kaip resocializacijos galimybę. *Socialinis darbas : mokslo darbai*. 3(2), 43-50.
<https://repository.mruni.eu/handle/007/13128>

Žydžiūnaitė, V., & Sabaliauskas, S. (2017). Kokybiniai tyrimai: principai ir metodai: vadovėlis socialinių mokslų studijų programų studentams. Vaga.

Priedai

Priedas nr. 1

Pusiaus struktūruoto interviu klausimai

Įkalinimo įstaigų darbuotojams:

Švietimo dalyvavimas nuteistojo resocializacijoje	1. Kokia yra švietimo reikšmė nuteistųjų resocializacijos procesui? 2. Kokias kompetencijas turi turėti darbuotojai, organizuojantys ir vykdančys edukacines veiklas įkalinimo įstaigose? 3. Kas dalyvauja organizuojant ugdomąsias veiklas? 4. Ar manote, kad vykdomų veiklų turinys atitinka nuteistųjų poreikius ir gyvenimą už įkalinimo įstaigos ribų? 5. Koks yra savanorių bei kitų už kalėjimo ribų esančių įstaigų vaidmuo resocializacijos procese? 6. Kaip atrodo veiklos planavimo procesas – nuo idėjos iki įgyvendinimo? Gal galite pateikti vykdytos veiklos pavyzdį? 7. Ar užmegztas bendradarbiavimo santykis su nuteistaisiais turi įtaką veiklų pasirinkimui? 8. Kokie yra pagrindiniai iššūkiai, organizuojant edukacines veiklas? 9. Kaip manote, kaip Jūsų vykdomos veiklos tiesiogiai susijusios su resocializacija? Kaip vykdomas veiklų vertinimas/įsivertinimas? 10. Ar gautumėte pateikti pavyzdį veiklos, kurią įvertintumėte kaip sėkmingą/vertingą? Kokie veiksniai lėmė pozityvų veiklos vertinimą? 11. Kaip Jūs suprantate nesėkmingą veiklą? Nuo ko priklauso veiklos sėkmė/nesėkmė resocializacijos kontekste? 12. Kokias ugdomąsias veiklas pasiūlytumėte įtraukti į resocializacijos procesą? 13. Vienas iš pagrindinių Lietuvos įkalinimo įstaigų tikslų yra resocializacija. Kaip, Jūsų nuomone, prie šio tikslo prisideda nuteistųjų švietimas?
Nuteistasis	1. Ar organizuodami veiklas atkreipiate dėmesį į nuteistųjų motyvaciją/iniciatyvą? Kokioms veikloms išreiškiamas didžiausias poreikis? 2. Kokie veiksniai lemia nuteistųjų įsitraukimą į veiklas? Kokie veiksniai jį mažina? 3. Kokios strategijos ar metodai, Jūsų nuomone, yra veiksmingiausi įtraukiant nuteistuosius į edukacinę veiklą? 4. Kaip įvertintumėte pačių nuteistųjų motyvaciją dalyvauti edukacinėse veiklose?
Ugdytojas	5. Papasakokite, kodėl pasirinkote šią sritį.

	6. Kokie buvo Jūsų profesiniai lūkesčiai, prieš pradėdant veiklą įkalinimo įstaigoje? 7. Kokias emocijas stipriausiai išgyvenote, pradėjus vykdyti veiklas? 8. Kas šiame darbe Jums asmeniškai yra svarbiausia? 9. Koks yra Jūsų santykis su nuteistaisiais? Bendradarbiais? Kokį pastebite santykį tarp kitų darbuotojų ir nuteistųjų? 10. Kaip manote, ar tai, ką Jūs darote, siejasi su resocializacija? 11. Kuo skiriasi darbas ir veiklų vykdymas įkalinimo įstaigoje, nuo darbo išorėje?
--	---

Savanoriams:

1. Papasakokite, kodėl pasirinkote savanorystę kalėjime.
2. Kaip vyksta savanorių atranka? Kokių savybių yra tikimasi iš ateinančių savanorių?
3. Kokie mokymai yra suteikiami savanoriams?
4. Kaip įvertintumėte bendradarbiavimą su įkalinimo įstaiga?
5. Ar manote, kad Jūsų vykdomų veiklų turinys atitinka nuteistųjų poreikius ir gyvenimą už įkalinimo įstaigos ribų?
6. Koks yra savanorių vaidmuo resocializacijos procese?
7. Gal galite pateikti pavyzdį, kaip atrodo įstaigoje vedama edukacinė veikla?
8. Kokie yra pagrindiniai iššūkiai, organizuojant edukacines veiklas?
9. Kaip manote, kaip Jūsų vykdomos veiklos tiesiogiai susijusios su resocializacija? Kaip vykdomas veiklų vertinimas/įsivertinimas?
10. Kokį grįžtamąjį ryšį gaunate iš nuteistųjų? Kitų savanorių? Įstaigos?
11. Ar galėtumėte pateikti pavyzdį veiklos, kurią įvertintumėte kaip sėkmingą/vertingą? Kokie veiksniai lėmė pozityvų veiklos vertinimą?
12. Kaip apibrėžtumėte nesėkmingą veiklą? Nuo ko priklauso veiklos sėkmė/nesėkmė?
13. Vienas iš pagrindinių Lietuvos įkalinimo įstaigų tikslų yra resocializacija. Kaip, Jūsų nuomone, prie šio tikslo prisideda nuteistųjų švietimas?
14. Ar organizuodami veiklas atkreipiate dėmesį į nuteistųjų motyvaciją/iniciatyvą? Kokioms veikloms išreiškiamas didžiausias poreikis?
15. Kokie veiksniai lemia nuteistųjų įsitraukimą į veiklas? Kokie veiksniai jį mažina?
16. Kokios strategijos ar metodai, Jūsų nuomone, yra veiksmingiausi įtraukiant nuteistuosius į edukacinę veiklą?
17. Kaip įvertintumėte pačių nuteistųjų motyvaciją dalyvauti edukacinėse veiklose?
18. Kokie buvo lūkesčiai, prieš pradėdant veiklą įkalinimo įstaigoje?

19. Kokie buvo pirmieji įspūdžiai, pradėjus vykdyti veiklas? Ar šie lūkesčiai pasiteisino?
20. Kas šioje savanorystėje Jums asmeniškai yra svarbiausia?
21. Kaip manote, ar tai, ką Jūs darote, siejasi su resocializacija?
22. Kokias didžiausias problemas išvelgiate Lietuvos bausmių vykdymo sistemoje?

Ekspertei:

1. Kokios institucijos šiuo metu prisideda prie vykdomo švietimo įkalinimo įstaigose? Kokių, Jūsų nuomone, institucijų indėlio trūksta?
2. Kokios emocijos vyrauja tarp nuteistųjų, besiruošiančių išeiti į laisvę? Ar jie jaučiasi tam pasiruošę? Kokio pobūdžio pasiruošimo trūksta?
3. Ar įgyti, formaliai įvertinti įgūdžiai (diplomai, sertifikatai) padeda psichologiniam nuteistųjų pasirengimui išeiti į laisvę?
4. Kaip manote, į ką įkalinimo įstaigose turėtų būti orientuotas švietimas – įgyti žinių, profesiją ar ką kita? Kodėl?
5. Kokia yra ugdymo specialistų užmegzto bendradarbiavimo santykio su nuteistaisiais svarba resocializacijos procese?
6. Ar dalyvavimas edukacinėse veiklose stiprina nuteistųjų pasitikėjimą savimi?
7. Kaip įvertintumėte nuteistųjų motyvaciją dalyvauti edukacinėse veiklose?
8. Kokia yra švietimo reikšmė nuteistųjų resocializacijos procesui?
9. Kokie Norvegijos įkalinimo įstaigose esami (ar taikomi) resocializacijos sistemos elementai, ypač švietimo srityje, galėtų būti įdiegti Lietuvoje?

Papildomi klausimai:

Įvertinkite, kaip vykdomo švietimu atžvilgiu pasikeitė Lietuvos kalėjimų sistema nuo Jūsų darbo pradžios.

Kokios aplinkybės, Jūsų nuomone, lemia žmogaus atėjimą į įkalinimo įstaigą?

Kokios, Jūsų nuomone, kompetencijos ir savybės, lemia sėkmingą ugdytojo darbą?

Ar įgauti formaliai įvertinti įgūdžiai (diplomai, sertifikatai) padeda psichologiniam nuteistųjų pasirengimui išeiti į laisvę?

Kokia parama (kompetencijų ugdymo/emocinė) yra suteikiama darbuotojams?

Kokios institucijos šiuo metu prisideda prie švietimo vykdymo įkalinimo įstaigose? Kokių, Jūsų nuomone, institucijų indėlio trūksta?

Kokias didžiausias problemas išvelgiate įkalinimo įstaigose vykstančiame švietime?

Priedas nr. 2

Teminės analizės temos

